

ΕΡΩΦΙΛΗ

Journal of Modern Greek Literature

Τεύχος 2 | Μάρτιος 2022

Όψεις της ενδοοικογενειακής βίας και του φόνου σε διηγήματα των Σωτήρη Δημητρίου, Μαρίας Κουγιουμτζή και Βασιλικής Ηλιοπούλου

ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΜΠΙΣΧΙΝΙΩΤΗ

Σελ. 56-87

<https://doi.org/10.26247/erofili.2830>

Βιβλιογραφική αναφορά

Μπισχινιώτη, Δέσποινα. “Όψεις της ενδοοικογενειακής βίας και του φόνου σε διηγήματα των Σωτήρη Δημητρίου, Μαρίας Κουγιουμτζή και Βασιλικής Ηλιοπούλου.” *Ερωφίλη* 2 (Μάρτιος 2022): 56-87. <https://doi.org/10.26247/erofili.2830>.

Δέσποινα Μπισχινώτη

Όψεις της ενδοοικογενειακής βίας και του φόνου σε διηγήματα των Σωτήρη Δημητρίου, Μαρίας Κουγιουμτζή και Βασιλικής Ηλιοπούλου

Εισαγωγή

Η ελληνική πεζογραφία του τέλους του 20^{ου} και των αρχών του 21^{ου} αιώνα θεματοποιεί συχνά τη βία, πραγματευόμενη μεταξύ άλλων το ζήτημα του φόνου.¹ Η πεζογραφία αυτή παρουσιάζει έντονο ψυχολογικό, κοινωνιολογικό και εγκληματολογικό ενδιαφέρον. Το παρόν άρθρο αποσκοπεί στην εξέταση της ενδοοικογενειακής βίας και των ποικίλων όψεων του φόνου όπως αυτές εμφανίζονται σε τρία σύγχρονα ελληνικά διηγήματα.² Πρόκειται, συγκεκριμένα, για τις «Κούκλες» από τη συλλογή διηγημάτων του Σωτήρη Δημητρίου *Η φλέβα του λαιμού* (1998), το «Ο μπαμπάς δεν πετάει» από τη συλλογή της Μαρίας Κουγιουμτζή *Γιατί κάνει τόσο κρύο στο δωμάτιό σου;* (2011) και το «Ο κύριος Μίμης» από τη συλλογή της Βασιλικής Ηλιοπούλου *Το τέρας στο μετρό: μικρές και μικρότερες ιστορίες με τέρατα* (2016). Τα κείμενα αυτά επιλέχθηκαν προς ανάλυση για δύο λόγους. Πρώτον, παρουσιάζουν διαφορετικές περιπτώσεις φόνου, ο οποίος αναπαρίσταται ως αντίδραση σε διάφορες εκδηλώσεις της ενδοοικογενειακής βίας και της καταπίεσης που έχει υποστεί το θύμα: στο διήγημα του Δημητρίου μια γυναίκα κακοποιεί και φονεύει την κόρη της έχοντας υποστεί η ίδια συναισθηματική κακοποίηση από τη μητέρα της· στο κείμενο της Κουγιουμτζή ο γιος σκοτώνει τον πατέρα του που τον κακοποιεί σωματικά και ψυχολογικά· τέλος, στο διήγημα της Ηλιοπούλου ένας ηλικιωμένος δολοφονεί έναν πατέρα που βιαιοπραγεί συστηματικά εις βάρος του ανήλικου παιδιού του. Δεύτερον, οι συλλογές που περιλαμβάνουν τα διηγήματα αυτά εκδίδονται: η πρώτη μία περίπου δεκαετία πριν από την ελληνική «κρίση» (1998) με τις ποικίλες διαστάσεις της (οικονομική, πολιτική, κοινωνική και πολιτισμική), σε μια περίοδο κατά την οποία απασχολούν τον δημόσιο λόγο οι παθογένειες της μεταπολιτευτικής Ελλάδας, οι οποίες θα οδηγούσαν μαζί με άλλους παράγοντες στην κρίση του 2010· οι άλλες δύο συλλογές διηγημάτων εκδίδονται μέσα στα χρόνια της κρίσης, και συγκεκριμένα το 2011 και το 2016. Θα λέγαμε λοιπόν ότι τουλάχιστον τα διηγήματα «Ο μπαμπάς δεν πετάει» και «Ο κύριος Μίμης», μολονότι δεν αναφέρονται ρητά

¹ Η μελέτη του εγκλήματος όπως αυτό αναπαρίσταται στη λογοτεχνία είναι ένα ζητούμενο της ελληνικής φιλολογικής έρευνας, όπως υποστηρίζει ο Λ. Βαρελάς (2019).

² Σχετικά με τη θεωρία και την ιστορία του νεοελληνικού διηγήματος, βλ. μεταξύ άλλων: Βαλέτας (1983).

στην κρίση,³ ως προϊόντα της συνθήκης αυτής,⁴ ως ένας «από τους τρόπους επιτέλεσης της συγχρονικότητάς μας»,⁵ εντάσσονται στη λεγόμενη πεζογραφία της κρίσης.⁶ Στο πλαίσιο της πεζογραφίας αυτής, θεσμοί που θεωρούνταν διαχρονικά ως πυλώνες της ελληνικής κοινωνίας, όπως η οικογένεια,⁷ τίθενται υπό αμφισβήτηση, ενώ παράλληλα τα γνωρίσματα των θεσμών αυτών, η επίδρασή τους στο άτομο⁸ και ο κοινωνικός τους ρόλος τίθενται υπό προβληματοποίηση. Τέλος, για την εξέταση των έργων διευκρινίζεται ότι έχει επιλεγεί ο συνδυασμός της εκ του σύνεγγυς ανάγνωσης με τη μελέτη των κειμένων υπό το πρίσμα θεωριών της ψυχολογίας και της κοινωνικής ανθρωπολογίας, καθώς και πορισμάτων της εγκληματολογίας σχετικά με τις επιπτώσεις της παιδικής κακοποίησης στα θύματα και τη σύνδεσή της με την ανθρωποκτονία.

Η ενδοοικογενειακή βία συνιστά ένα χρόνιο και περίπλοκο κοινωνικό φαινόμενο, που περιλαμβάνει ένα φάσμα από διαφορετικής ποινικής βαρύτητας εγκληματικές συμπεριφορές σε βάρος μελών της οικογένειας, όπως τη σωματική, τη σεξουαλική και την ψυχολογική βία και κακοποίηση, οι οποίες τελούνται ανάμεσα σε άτομα που συνδέονται με οικογενειακούς δεσμούς ή βρίσκονται εντός μιας έγγαμης ή συντροφικής σχέσης.⁹ Σύμφωνα με τη Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την πρόληψη και την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας (11/5/2011), ως ενδοοικογενειακή βία νοούνται όλες οι πράξεις σωματικής, σεξουαλικής, ψυχολογικής ή οικονομικής βίας οι οποίες συμβαίνουν εντός της οικογένειας ή οικογενειακής μονάδας είτε ανάμεσα σε πρώην ή νυν συζύγους ή συντρόφους, ανεξάρτητα από το αν ο αυτουργός διαμένει ή διέμενε στην ίδια κατοικία με το θύμα.¹⁰ Επειδή, μάλιστα, ο/η επιτιθέμενος/η διαθέτει διαρκή πρόσβαση επί του θύματος, η ενδοοικογενειακή βία αποτελεί ένα έγκλημα επαναλαμβανόμενων επεισοδίων και πολλαπλών τακτικών βίας και απειλής¹¹ – εκφοβισμού και είναι εξαιρετικά δύσκολη η ακριβής

³ Το διήγημα της Ηλιοπούλου αναφέρεται, βέβαια, στην ανεργία.

⁴ Θα μπορούσαμε να πούμε ότι το διήγημα του Δημητρίου, μολονότι ανήκει σε μια συλλογή που εκδίδεται δέκα χρόνια πριν από την κρίση, φανερώνει μέσω των ζητημάτων που θέτει ότι η κρίση προετοιμαζόταν τουλάχιστον από τα τέλη του 20ού αιώνα.

⁵ Καργιώτης (2017) 79.

⁶ Για τις διάφορες θεωρήσεις της λογοτεχνίας της κρίσης, βλ. ενδεικτικά: Lemos – Yannakakis (2015), Καργιώτης (2017) 77-96, Χατζηβασιλείου (2018b) 807-53.

⁷ Η οικογένεια αντιμετωπίζεται εδώ ως αναλυτική κατηγορία, που αποτελεί μια πρακτική πολιτισμικής σημασιοδότησης, και όχι ως μια στατική, αναλλοίωτη και φυσικοποιημένη οντότητα. Το ίδιο ισχύει και για τα συναισθήματα που δεν εκλαμβάνονται μόνο ως εγγενείς κατηγορίες της ανθρώπινης Φύσης, αλλά ως λογοθετικές πρακτικές που συνδυάζονται με την αναπαράσταση, εκφράζοντας μια πολιτική. Βλ. σχετικά: Μικέ (2019) 24-6.

⁸ Οι μυθοπλαστικοί χαρακτήρες υποβάλλονται σε ενδογενείς δοκιμασίες, που οφείλονται σε διαταραγμένες οικογενειακές σχέσεις, αυταρχικούς και βίαιους γονείς κ.ά. Βλ. σχετικά: Μικέ (2019) 17-8.

⁹ Gelles – Cornell (1990) 72-3.

¹⁰ Βλ.: Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης... (2011) 4.

¹¹ Η πράξη της απειλής απαιτεί πρόκληση από τον δράστη σε άλλον άνθρωπο τρόμου ή ανησυχίας με την απειλή βίας ή άλλης παράνομης πράξης ή παράλειψης. Βλ.: άρθρο 333 Ποινικού Κώδικα.

ταυτοποίηση του τρόπου δράσης και, ιδίως, των (δυνάμει) δραστών/ριών της.¹² Η ψυχολογική βία, που αποτελεί μια από τις μορφές ενδοοικογενειακής βίας, συνίσταται: α) στη λεκτική βία, που περιλαμβάνει την εκστόμιση απειλητικών και εξυβριστικών φράσεων κατά του θύματος, β) στην προσβολή της προσωπικότητας του θύματος, είτε με την αμφισβήτηση των διανοητικών του ικανοτήτων, της συμπεριφοράς του, της εμφάνισής του κ.ά. είτε με την εκδήλωση περιφρονητικής και προσβλητικής στάσης και έλλειψης σεβασμού απέναντι στο πρόσωπό του, γ) στη συναισθηματική αποστέρηση και αδιαφορία κ.ά.¹³

Σχετικά με τη βία με θύμα το παιδί, επισημαίνουμε ότι με τους όρους «συναισθηματική κακοποίηση» και «ψυχολογική κακοποίηση» αποδίδεται η βία που εκφράζεται με μια συστηματική επίθεση στην προσωπικότητα του παιδιού, η οποία επηρεάζει ή και αναστέλλει τη φυσιολογική του ανάπτυξη. Σύμφωνα με την Αμερικανική Εταιρία Επαγγελματιών για την κακοποίηση του παιδιού (APSAC), ως «συναισθηματική κακοποίηση του παιδιού» ορίζεται ένα μοτίβο συμπεριφοράς των ατόμων που φροντίζουν το παιδί η οποία δημιουργεί σε αυτό την αίσθηση ότι δεν έχει προσωπική αξία, ότι έχει ελαττώματα, ότι δεν αγαπιέται, ότι βρίσκεται σε κίνδυνο ή ότι αξίζει μόνο όταν ανταποκρίνεται στις ανάγκες των άλλων.¹⁴ Η εν λόγω μορφή βίας περιλαμβάνει γενικά την απόρριψη, την ταπείνωση, την υπονόμευση της αυτοεκτίμησης και αυτοπεποίθησης του παιδιού, τις υπερβολικές προσδοκίες και απαιτήσεις, την αποστασιοποίηση, την αδιαφορία απέναντι στις εκκλήσεις του παιδιού για προσοχή, επιβεβαίωση και αποδοχή, τις απειλές, τις βίαιες παρατηρήσεις, την καταπίεση, την επίρριψη ευθυνών και άλλες μορφές ψυχολογικής κακομεταχείρισης, οι οποίες τραυματίζουν βαθιά τις παιδικές ψυχές.¹⁵

Η βία στους κόλπους της οικογένειας εξακολουθεί ως επί το πλείστον να περιβάλλεται από σιωπή, ανοχή και συγκάλυψη, μολονότι οι επιμέρους εγκληματικές συμπεριφορές που τη συνθέτουν αντιστοιχούσαν πάντοτε σε υπαρκτά ποινικά μεγέθη και πρόσβαλλαν συγκεκριμένα έννομα αγαθά. Αποτελεί, επομένως, μια «μη φανερή βία», με την έννοια ότι εντάσσεται στον «σκοτεινό αριθμό της εγκληματικότητας», συχνά με στόχο τη διατήρηση της οικογενειακής συνοχής και συνέχειας.¹⁶

Μια μορφή βίας που εμφανίζεται ως δράση-αντίδραση στην ενδοοικογενειακή βία είναι η αυτοδικία, για την οποία ο διευθυντής του Ινστιτούτου Σπουδών για τη Διεθνή Ασφάλεια Τ. Ο'Connell προβαίνει στις εξής επισημάνσεις:

¹² Δημόπουλος (2006) 1046, Μπακαλάκου (2008) 324.

¹³ Μπουγάδη (2004) 90, Τζαμαλούκα κ.ά. (2006α) 133.

¹⁴ Πολυμέρου (2004) 41-54.

¹⁵ Χατζηφωτίου (2005) 96-7, Φερέτη (2008) 259.

¹⁶ Πανούσης (1995) 166.

«Από νομική άποψη, οι δικηγόροι ενίοτε αποκαλούν [την αυτοδικία] εξωδικαστική αυτοβοήθεια [...]. Οι φιλόσοφοι [...] συχνά την εξισώνουν με την εκδίκηση και την προσθέτουν σε κάποιο είδος ορισμού που φαίνεται να προήλθε από μια πραγματεία πάνω στην ηθική – η αυτοδικία να είναι [ως] η διόρθωση ενός εγκληματικού λάθους με λανθασμένα μέσα. Ένα επαναλαμβανόμενο θέμα στις φιλοσοφικές πραγματείες είναι ότι, όσο πιο σύντομα αντιληφθούμε την εκδίκηση ως ουσιώδες μέρος της εσωτερικής μας ανθρώπινης φύσης, τόσο το καλύτερο».¹⁷

I. «Οι κούκλες»

Στην πινακοθήκη των «ακραίων» λογοτεχνικών χαρακτήρων της πεζογραφίας του Σωτήρη Δημητρίου,¹⁸ ιδιαίτερη θέση κατέχουν οι μητρικές φιγούρες. Πρόκειται για μητέρες που δεν συνιστούν τυπικά δείγματα των δυτικών, πατριαρχικών πολιτισμικών προτύπων αναφορικά με τη μητρότητα, σύμφωνα με θεωρητικούς τού φεμινισμού,¹⁹ αλλά αντίθετα, αποτελούν ενσαρκώσεις μητρικής ετερότητας,²⁰ αφού παρουσιάζουν σημαντικές αποκλίσεις από το κανονιστικό πρότυπο της ιδεώδους μητρότητας στην παραπάνω κουλτούρα. Αυτή προβάλλει την ουσιοκρατική θεώρηση της μητρότητας και τη συνδέει με τη σταθερή προσδοκία για συγκεκριμένες συμπεριφορές και εκδηλώσεις ανιδιοτελούς αγάπης, φροντίδας και αφοσίωσης της μητέρας απέναντι στο παιδί.

Στο διήγημα «Οι κούκλες» της συλλογής *Η φλέβα του λαιμού* (1998), πρωταγωνιστεί μια «κούκλα», μια εκπάγλου καλλονής γυναίκα, που έχει ανατραφεί από μια καταπιεστική μητέρα²¹ με την υποχρέωση να φροντίζει πάση θυσία για τη διατήρηση της απεγάδιαστης εικόνας της στα μάτια του κόσμου: «Πάντα έχει τα βλέμματά τους στη μνήμη της. Βλέμματα γεμάτα θαυμασμό, παραδοχή».²² Η κεντρική ηρωίδα είναι ανώνυμη, καθώς το σημαίνον του ονόματος στερείται σημασίας ενώπιον της αυταξίας της εξωτερικής εμφάνισης και της κυριαρχίας του βλέμματος, εντός ενός πλαισίου αντικειμενοποίησης του υποκειμένου: «Το

¹⁷ O'Connor (2004). Βλ. επίσης: Graham-Bertolini (2011) 5.

¹⁸ Ο Σωτήρης Δημητρίου (1955-) εξέδωσε την ποιητική συλλογή *Ψηλαφήσεις* (1985) και τις συλλογές διηγημάτων *Ντιάλιθ' ιμ, Χριστάκη* (1987), *Ένα παιδί απ' τη Θεσσαλονίκη* (1989), *Η φλέβα του λαιμού* (1998), *Η βραδυπορία του καλού* (2001), *Τα ζύγια του προσώπου* (2009), *Το κουμπί και το φόρεμα* (2012), *Τα όνειρά μου δέλουν* (2015), *Θάμπωσε ο νους* (2017), το αφήγημα *Τα σπωροφόρα της Αθήνας* (2005) και τα μυθιστορήματα *Ν' ακούω καλά τ' όνομά σου* (1993), *Τους τα λέει ο Θεός* (2002), *Σαν το λίγο το νερό* (2008), *Η σιωπή του ξερόχορτου* (2011), *Κοντά στην κοιλιά* (2014) και *Ουρανός απ' άλλους τόπους* (2021). Έλαβε δύο φορές το βραβείο διηγήματος του περιοδικού *Διαβάζω* (1999 και 2002) και το 2013 το βραβείο διηγήματος του Ιδρύματος Ουράνη (Ακαδημία Αθηνών).

¹⁹ Αναφορικά με το ζήτημα της φυσικοποιημένης και ιδεώδους μητρότητας, βλ.: DiQuinzio (1999).

²⁰ Άλλες εκπρόσωποι της μητρικής ετερότητας στο έργο του Δημητρίου παρουσιάζονται στα διηγήματα «Βαλέρια» και «Ντιάλιθ' ιμ, Χριστάκη» (*Ντιάλιθ' ιμ, Χριστάκη*, 1987) και «Αγριοκερασιά» (*Ένα παιδί απ' τη Θεσσαλονίκη*, 1989).

²¹ «Ακόμα νιώθει, με χτυποκάρδι, στον ποπό της την μπατσούλα απ' την μητέρα της» (Δημητρίου 1998: 109).

²² Δημητρίου (1998) 109.

καθετί στη γένεση της θηλυκής έξης και στις κοινωνικές συνθήκες ενεργοποίησής της συμβάλλει στο να γίνει η θηλυκή εμπειρία του σώματος το όριο της καθολικής εμπειρίας του σώματος-για-τον-άλλο, διαρκώς εκτεθειμένου στην αντικειμενοποίηση που επιτελείται από το βλέμμα και τον λόγο των άλλων».²³

Η ρεαλιστική, εξαιρετικά λιτή αφήγηση στις «Κούκλες» καλύπτει σε λίγες σελίδες τραυματικά γεγονότα πολλών ετών. Σύμφωνα με την αφηγηματική ορολογία του G. Genette, η αφήγηση χρησιμοποιεί την περίληψη,²⁴ αναφορικά με τη διάρκεια. Ως προς τη συχνότητα, έχουμε –μεταξύ άλλων– θαμιστική αφήγηση,²⁵ μέσω της οποίας περιγράφεται η καταπίεση που βίωσε κατ’ επανάληψη η πρωταγωνίστρια και η οποία στοχεύει στην υπογράμμιση του τυπικού σε σχέση με το μοναδικό –τον φόνο που διαπράττει αυτή– μέσα από την ανακύκλωση του χρόνου.²⁶ Διαβάζουμε μια ιδιότυπη (αυτο)βιογραφία γραμμένη σε τρίτο πρόσωπο, συγκεκριμένα σε ελεύθερο πλάγιο λόγο,²⁷ και παρακολουθούμε τις αναμνήσεις και τις σκέψεις μιας γυναίκας κατατρυχόμενης από τις ψυχαναγκαστικές τάσεις που της έχει καλλιεργήσει ο τρόπος με τον οποίο μεγάλωσε. Ο παρατιθέμενος λόγος που ενσωματώνεται στην τριτοπρόσωπη αφήγηση αποδίδει τις απάνθρωπες απευθύνσεις της μητέρας της πρωταγωνίστριας στην κόρη της στο παρελθόν²⁸ και της τελευταίας στο κοριτσάκι της στο παρόν.²⁹ Η δε σποραδική χρήση λόγιων λέξεων (π.χ. «υδαρείς») μέσα στην καθημερινή γλώσσα συνάδει με την «καθωσπρέπει» φυσιογνωμία την οποία διατηρεί η κεντρική ηρωίδα, έχοντας εσωτερικεύσει την καταδυναστευτική μητρική φωνή και αναστέλλοντας έτσι τη βιολογική λειτουργία της απόδευσης ως μιανή. Παράλληλα, οι αρχαιοπρεπείς αυτές λέξεις δημιουργούν ένα κλίμα εγκλωβισμού στο παρελθόν, που συνδέεται με τον συναισθηματικά ακρωτηριαστικό χαρακτήρα της ανατροφής που έλαβε η πρωταγωνίστρια, όπως και με τις κακοποιητικές πρακτικές τις οποίες αναπαράγει τόσο στη σκέψη όσο και στις πράξεις της, προκειμένου να μην «εκτεθεί» η ανθρώπινη φύση της: «Στο σχολείο δεν πάταγε ποτέ στην τουαλέτα. Τα κατάφερε με την πολύχρονη άσκηση».³⁰ Στο πολλαπλά σημαίνον αμάλγαμα της γλώσσας του κειμένου ιδιαίτερη θέση έχουν οι παιδικές (λ.χ. «παλιοτλύπα», «νινί») και οι ηχομιμητικές λέξεις (λ.χ. «μπλουφ μπλουφ»), οι οποίες συνδέονται με τα παιδικά τραύματα.

²³ Bourdieu (2007) 124.

²⁴ Genette (2007) 162-5. Βλ. επίσης: Φαρίνου-Μαλαματάρη (1987) 72.

²⁵ Genette (2007) 184-6. Βλ. επίσης: Φαρίνου-Μαλαματάρη (1987) 91.

²⁶ Φαρίνου-Μαλαματάρη (1987) 92.

²⁷ Σε ένα μεγάλο μέρος του κειμένου υιοθετείται η οπτική της πρωταγωνίστριας.

²⁸ «[...] Να λες θέλω κακά. Πάλι βρόμισες» (Δημητρίου 1998: 110).

²⁹ «Να λες κακά, κακό νινί. Κακά, κακά, πες κακά» (Δημητρίου 1998: 112).

³⁰ Δημητρίου (1998) 110.

Ακόμα και η φυσιολογική λειτουργία της αφόδευσης πραγματοποιείται για την ηρωίδα με κόπο και εν κρυπτώ, προκειμένου η αίσθηση της βρομιάς να μη θρυμματίσει τη βιτρίνα της τελειότητας. Σύμφωνα με την ανθρωπολόγο M. Douglas, το σώμα σε κάθε πολιτισμό δεν υπόκειται μόνο σε κανόνες καθαρότητας και ρυπαρότητας, αλλά θεωρείται και το ίδιο πηγή ρυπαρότητας και εστία μόλυνσης. Έτσι, ορισμένα μέρη του σώματος, όπως ο πρωκτός, ορισμένες λειτουργίες του και οι (απ)εκκρίσεις, ως πηγές ρυπαρότητας, μοιάζουν να καταπατούν την πολιτισμικά συγκροτημένη έννοια του καθαρού σώματος. Είναι αδύνατον να σκεφτούμε τη βρομιά έξω από τα συμφραζόμενα της παθογένειας, γιατί η βρομιά θεωρείται πάντα υποπροϊόν μιας συστηματικής τακτοποίησης της ύλης η οποία συνεπάγεται την απόρριψη των ακατάλληλων στοιχείων.³¹

Όταν η πρωταγωνίστρια ενηλικιώνεται και παντρεύεται, μεταφέρει στο νέο της σπίτι τις κούκλες της, που τις αγαπάει επειδή «ούτε η κοιλίτσα τους γουργουρίζει ούτε τα κακά τους κάνουν».³² Το βρέφος που γεννιέται σε λίγο καιρό είναι για εκείνη ένα «ροζ υπέροχο πλασματάκι, ένα κουκλάκι»,³³ στο οποίο θαυμάζει κυρίως το «υπέροχο, άυλο φάσμα του βλέμματος»,³⁴ που στερείται της απεχθούς για την ίδια υλικότητας των πραγμάτων. Ωστόσο, οι σωματικές λειτουργίες του μωρού,³⁵ οι οποίες μαρτυρούν την ανθρώπινη υπόστασή του, προκαλούν στη νέα μητέρα εκνευρισμό και απέχθεια, οδηγώντας τη στο να το αντιμετωπίσει ως «αποκείμενο». Σύμφωνα με τη φιλόσοφο και ψυχαναλύτρια J. Kristeva, το αποκείμενο λαμβάνει τη μορφή του αποκλεισμού μιας μιανής και ανίερης σωματικής ύλης (δαιτητικής ή σεξουαλικής), μιας «εκτός τόπου ύλης».³⁶ Η αποκειμενοποίηση αποτελεί μια διαδικασία ετεροποίησης μέσω της οποίας το υποκείμενο επιχειρεί να διατηρήσει και να προστατεύσει την ψυχική του ακεραιότητα.³⁷ Αφού δεν είναι ούτε μέσα στο σώμα ούτε έξω από αυτό, το αποκείμενο συνιστά εκείνο που πρέπει να αποκηρυχθεί και να απομακρυνθεί μετά βδελυγμίας και τρόμου εκτός των ορίων της συμβολικής τάξης, υπενθυμίζοντας, εντούτοις, την απειλητική τρωτότητα της κατηγορικής περιχαράκωσης.³⁸

Όταν το βρέφος εκκρίνει από το σώμα του «υδαρείς ακαθαρσίες»,³⁹ η μητέρα του, ακολουθώντας μια πρακτική που εφάρμοζε και στον εαυτό της, το καθαρίζει με οινόπνευμα για να τσούξει. Προκειμένου ο οργανισμός του να σταματήσει να επιτελεί τη λειτουργία αυτή,

³¹ Douglas (1996) 30-41, Douglas (2004) 117. Βλ. επίσης: Μακρυνιώτη (2004) 17.

³² Δημητρίου (1998) 109.

³³ Δημητρίου (1998) 111.

³⁴ Δημητρίου (1998) 111.

³⁵ «Αλλά αυτό όλο ρεψίματα, εμετούς και γουργουρητά η κοιλίτσα» (Δημητρίου 1998: 111).

³⁶ Για τη βρομιά και τη θεωρία του «αποκειμένου», βλ.: Kristeva (1982), Kristeva (2006) 361-78.

³⁷ Kristeva (1982) 1-2, 6.

³⁸ Kristeva (1982) 1, Αθανασίου (2007) 128.

³⁹ Δημητρίου (1998) 112.

αρχίζει να το κακοποιεί σωματικά, τρυπώντας το στον πρωκτό, και λεκτικά, απειλώντας το και επαναλαμβάνοντάς του ότι δεν το αγαπά. Έτσι, και καθώς το βρέφος γίνεται νήπιο, η κοιλιά του πρήζεται, με συνέπεια να διαγνωσθεί με μια εξαιρετική περίπτωση δυσκοιλιότητας. Σταδιακά το βλέμμα του παιδιού καθίσταται «φοβισμένο βλέμμα γυναικός»,⁴⁰ ενώ το κλάμα του μετατρέπεται σε ανέκφραστη θλίψη και μίσος απέναντι στη μητέρα του.

Μια ημέρα το κοριτσάκι, μην καταφέρνοντας να συγκρατηθεί, γεμίζει το πάτωμα του σπιτιού με κόπρανα και αίμα, με αποτέλεσμα η μητέρα του να βρεθεί εκτός εαυτού.⁴¹ Αφού, λοιπόν, το βυθίζει με το κεφάλι στο καυτό νερό της μπανιέρας προκειμένου να το καθαρίσει και «να λάμψει ολόκληρο»,⁴² το βγάζει νεκρό πλέον από το νερό,⁴³ φράζει όλες τις «βρομοτρύπες» του σώματός του με αρωματισμένο βαμβάκι, το ντύνει με ένα ωραίο φόρεμα και δένει τα μαλλιά του με έναν ροζ φιόγκο. Τέλος, τοποθετώντας το πτώμα του παιδιού ανάμεσα στις κούκλες της, αρχίζει χαρούμενη να παίζει μαζί τους.⁴⁴ Οι ταχέως εναλλασσόμενες εικόνες με τις οποίες περιγράφεται το έγκλημα εντείνουν την ατμόσφαιρα της φρίκης, που κορυφώνεται με το τραγούδι του τέλους:⁴⁵ «*Το γλυκό μου το νινί / είναι όμορφο πολύ-πολύ. / Το νινί μου το καλό / πόσο, Θε μου, τ' αγαπώ*».⁴⁶

Οι άνθρωποι που στερούνται της ικανότητας να συγκινηθούν από τον σωματικό πόνο και την ψυχική οδύνη του άλλου ανθρώπου έχουν αντικοινωνική διαταραχή προσωπικότητας (antisocial personality disorder). Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, τα κακοποιημένα —όπως η

⁴⁰ Δημητρίου (1998) 112.

⁴¹ Έχει διαπιστωθεί ότι τα παιδιά που έχουν υποστεί ενδοοικογενειακή βία είναι πιθανό να εμφανίσουν κάποια στιγμή της ζωής τους έντονο θυμό και αυξημένη επιθετικότητα. Βλ.: McAlister Groves (1999) 122-32, Edleson et al. (2007) 961-71, Evans et al. (2008) 131-40, Øverlien (2010) 80-97.

⁴² Δημητρίου (1998) 113. Αναφορικά (τουλάχιστον) με τους κατ' εξακολούθηση ανθρωποκτόνους, έχει υποστηριχθεί ότι «βελτιώνουν» τα θύματά τους, γιατί με τη σφαγή τα μεταμορφώνουν σε «τέλεια» αντικείμενα-αποκτήματα —όπως είναι εν προκειμένω οι κούκλες—, στα οποία διορθώνουν τις «ατέλειες» και τα «αποκαθαίρουν», αφαιρώντας τους την ανθρώπινη υπόσταση. Βλ.: Παπαϊωάννου (2013) 257.

⁴³ Το ζήτημα της ανθρωποκτονίας επανέρχεται στο πεζογραφικό έργο του Δημητρίου. Στο διήγημα «Φιλανθρωπικό ίδρυμα» της συλλογής *Ντιάλιθ' ιμ, Χριστάκη* (1987) η υπόθεση καταλήγει σε μητροκτονία, ενώ στο «Με νύχια και με δόντια» της συλλογής *Ένα παιδί απ' τη Θεσσαλονίκη* (1989) σε παιδοκτονία.

Ανάλογες σκηνές παιδοκτονίας συναντούμε σε σκληρά νατουραλιστικά κείμενα της παλαιότερης ελληνικής πεζογραφίας, όπως π.χ. στο «Πίστομα» (1899) του Κωνσταντίνου Θεοτόκη (*Διηγήματα [Κορφιάτικες ιστορίες]*), στη «Φόνισσα» (1903) του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη (*Άπαντα*) —στην οποία το έγκλημα έχει «αλτρουιστικό» κίνητρο και συνιστά έκφραση της παθολογίας μιας κοινωνίας που υποβαθμίζει τις γυναίκες— και στο *Τουμπεκί* (1927) του Πέτρου Πικρού, στο οποίο δύο γυναίκες σκοτώνουν για οικονομικούς λόγους προερχόμενα από σχέσεις εκτός γάμου νεογέννητα, που αποτελούν μίσημα για τις μητέρες τους. Παρότι τα συμφραζόμενα και το κίνητρο της παιδοκτονίας είναι κάθε φορά διαφορετικά, παραμένει πάντα έντονη η αποτύπωση της τρωτότητας της ζωής, και δη αυτής των πιο αδύναμων κοινωνικά μελών, των βρεφών και παιδιών, που βρίσκονται εν πολλοίς σε μια σχέση ποικίλης εξάρτησης από τους άλλους.

⁴⁴ Στο διήγημα αυτό το αποκείμενο βρίσκεται μέσα στο περιβάλλον, εντός του σπιτιού της ηρωίδας. Επομένως, δεν έχει μετατραπεί στο αρνητικό αντίστοιχο («το άλλο») της σφαίρας της υποκειμενικότητας ή της κοινωνικότητας, αλλά αποτελεί καταστατικό στοιχείο τους: θέτει μια πρόκληση στην τάξη από το εσωτερικό της. Βλ.: Navaro (2018) 180.

⁴⁵ Όπως έχει, άλλωστε, παρατηρήσει ο Δ. Ν. Μαρωνίτης (1997: 69), στην πεζογραφία του Δημητρίου ο νηφάλιος λόγος συγχέεται με το παραλήρημα.

⁴⁶ Δημητρίου (1998) 114.

πρωταγωνίστρια του διηγήματος— ή τα «πνευματικά ασταθή» άτομα καταλήγουν στην ανθρωποκτονία, επειδή θα συμβεί κάτι που θα τα ωθήσει να υπερβούν τα όριά τους. Διάφοροι στρεσογόνοι παράγοντες (stressors) —όπως εν προκειμένω η αφώδευση του παιδιού— λειτουργούν ως αφορμές, καθώς η αιτία είναι τα βαθύτερα και προϋπάρχοντα της απόφασης για διάπραξη ανθρωποκτονίας αισθήματα μισανθρωπίας του/της δράστη/ριας.⁴⁷

Σύμφωνα με την τυπολογία του ψυχολόγου R. Butterworth, οι μητέρες-παιδοκτόνοι⁴⁸ διακρίνονται σε: ψυχικά ασθενείς, εκδικητικές, οργισμένες (που ξεσπούν τον θυμό τους στο τέκνο τους), αυτές που έφεραν στον κόσμο ένα ανεπιθύμητο παιδί και είναι έτσι πιθανότερο να το σκοτώσουν ή να το εγκαταλείψουν, φιλεύσπλαχνες (που σκοτώνουν το τέκνο τους προκειμένου να το προστατεύσουν από τον πόνο και τις κακουχίες της ζωής) και βαιοπραγούσες (που κακοποιούν το παιδί τους μέχρι θανάτου συνήθως πάνω σε έναν παροξυσμό θυμού για το ακατάπαυστο κλάμα του).⁴⁹ Θα λέγαμε ότι η ηρωίδα του Δημητρίου, εκτός από τον σωρευμένο θυμό της εξαιτίας των παιδικών της τραυμάτων, ο οποίος τη συνδέει με τον τύπο της οργισμένης παιδοκτόνου, εμφανίζει επίσης γνωρίσματα της βαιοπραγούσας, γιατί βγαίνει εκτός εαυτού με τις βιολογικές λειτουργίες και κατ' επέκταση τη σωματικότητα του νηπίου και το κακοποιεί. Μια από τις κυριότερες αιτίες που ωθούν μια μητέρα στην

---

⁴⁷ Παπαϊωάννου (2013) 251.

⁴⁸ Σχετικά με το έγκλημα της παιδοκτονίας, βλ.: Συκιάτου (2006) 101-21. Ενδιαφέρον παρουσιάζει ο ισχυρισμός του E. Durkheim αναφορικά με την παιδοκτονία. Κατά τον Durkheim (1980: 399-400), αφού υπάρχουν τύποι δολοφονιών –παιδοκτονίες, αμβλώσεις και δηλητηριασμοί– τους οποίους μονοπωλεί η γυναίκα, που μάλιστα, όταν έχει το περιθώριο, διαπράττει ανθρωποκτονία εξίσου συχνά ή συχνότερα από τον άντρα, συμπεραίνουμε ότι η γυναίκα δεν έχει μεγαλύτερο σεβασμό από τον άντρα για τη ζωή ενός άλλου ανθρώπου λόγω της εγγενούς της σύστασης, αλλά ότι απλώς στερείται συχνών ευκαιριών, ούσα σπανιότερα δοσμένη στον αγώνα της ζωής. Ο ίδιος κοινωνιολόγος υποστηρίζει, επιπλέον, ότι «οι χαρακτηριστικά γυναικείες μορφές του φόνου [...] είναι από τη φύση τους δύσκολο ν' αποκαλυφθούν».

Ο εγκληματολόγος T. Morris και ο νομικός L. Blom-Cooper έχουν επισημάνει ότι η ανθρωποκτονία είναι στην πλειονότητα των περιπτώσεων ένα οικιακό έγκλημα. Επιπλέον, οι οικογενειακοί φόνοι μπορούν να προσδιοριστούν μεταξύ του ενός τρίτου και του μισού του συνόλου των ανθρωποκτονιών. Βλ.: Mitchell (1990) 61. Στην Ελλάδα, σύμφωνα με έρευνες, το ποσοστό της θανατηφόρας ενδοοικογενειακής βίας είναι σχετικά υψηλό. Βλ.: Τσιγκρής (2002) 72. Σε μεγάλο αριθμό υποθέσεων διαπιστώθηκε στενή συγγενική σχέση στην οποία υπήρχε υπεροχή του δράστη (ο γονέας, ο σύζυγος) απέναντι στο θύμα (το παιδί, η σύζυγος, αντιστοίχως), όπως συμβαίνει στο εξεταζόμενο κείμενο. Βλ.: Αναγνωστάκης (1980) 53, 55, Τσουραμάνης (1998) 31, 47-9. Παρατηρήθηκε ότι στον ελλαδικό χώρο κατά τα έτη 1950-2008 η τέλεση μιας βρεφοκτονίας ή παιδοκτονίας λάμβανε χώρα, κατά κύριο λόγο, στην οικία των θυμάτων, είχε δε ως θύτες κυρίως άτομα του οικογενειακού τους περιβάλλοντος. Βλ.: Τζήκας (2014) 132.

⁴⁹ Βλ.: Flowers (2012) 64. Στη μελέτη της για την τεκνοκτονία παιδιού μεγαλύτερου του ενός έτους (filicide), η νομικός-εγκληματολόγος A. Wilczynski (1997) διέκρινε εννιά κατηγορίες: εκδικητική, ζήλιας ή απόρριψης από το τέκνο, ανεπιθύμητου τέκνου, πειθαρχίας, αλτρουισμού, ψυχωτική, συνδρόμου Μινχάουζεν δι' αντιπροσώπου, θανάτωση κατόπιν σεξουαλικής ή τελετουργικής κακοποίησης και εξ αμελείας θανάτωση. Οι μελέτες, γενικά, διακρίνοντας τα κίνητρα της τεκνοκτονίας ανάλογα με το φύλο του δράστη, κατηγοριοποιούν τις παιδοκτονίες που διαπράττουν οι μητέρες σε: νεογέννητων, παθολογικές, ψύχωσης, αλτρουιστικές και ανεπιθύμητου τέκνου. Βλ.: Eriksson et al. (2016) 17-30, Σταθακοπούλου (2016) 92-3.

παιδοκτονία είναι τα αισθήματα εγκατάλειψης και απόγνωσης,⁵⁰ τα οποία έχει βιώσει η πρωταγωνίστρια εξαιτίας της συμπεριφοράς της δικής της μητέρας απέναντί της.⁵¹

Σχετικές έρευνες καταδεικνύουν ότι, λόγω ενός συνδυασμού κοινωνικοπολιτισμικών παραγόντων, όταν οι γυναίκες διαπράττουν εγκλήματα, και δη εγκλήματα βίας, υπάρχει μεγαλύτερη πιθανότητα από ό,τι οι άντρες να στοχοποιήσουν μέλη του οικογενειακού τους περιβάλλοντος.⁵² Έχει υποστηριχθεί, επιπλέον, ότι, μολονότι ορισμένοι πατέρες επίσης γίνονται τεκνοκτόνοι, οι μητέρες είναι κατά κύριο λόγο υπεύθυνες για τη θανάτωση των μικρών παιδιών τους.⁵³ Αναφορικά με το *modus operandi*, οι μητέρες είθισται να καταφεύγουν σε λιγότερο βίαιες μεθόδους σε σχέση με τους πατέρες, όπως είναι η ασφυξία,⁵⁴ την οποία εφαρμόζει και η παιδοκτόνος στο υπό μελέτη διήγημα, με τη μορφή του πνιγμού.

Στις «Κούκλες», με το σκοτεινό βάθος τους, κυριαρχεί το μοτίβο της κούκλας, καθώς η κεντρική ηρωίδα είναι μια γυναίκα η ζωή της οποίας έχει ρυθμιστεί απόλυτα με άξονα τη διατήρηση της όμορφης εξωτερικής της εμφάνισης, της τέλει εικόνας, που προορίζεται να τέρψει και να εντυπωσιάσει το βλέμμα των άλλων, εκπληρώνοντας τον στόχο των εκπροσώπων του γυναικείου φύλου, σύμφωνα με τις στερεοτυπικές αντιλήψεις περί έμφυλων διαφορών.⁵⁵ Έχοντας βιώσει από το εγγύτερο σε αυτή πρόσωπο, τη μητέρα της, ψυχολογική κακοποίηση,⁵⁶ μέσω της οργάνωσης όλης της ζωής της –ακόμα και των σωματικών της λειτουργιών– με μοναδικό στόχο ένα άψογο φαίνεσθαι, η πρωταγωνίστρια γίνεται πράγματι τελικά μια κούκλα, με την έννοια ότι φτάνει στο σημείο να απολέσει κάθε ανθρώπινο στοιχείο διαμορφώνοντας έναν άκρως διαταραγμένο ψυχισμό. Εντέλει, αφού απογοητεύεται από το όμορφο κοριτσάκι της, οι λειτουργίες του οργανισμού του οποίου της υπενθυμίζουν την ανθρώπινη πλευρά του, που είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη «βρομιά» και την ανυπαρξία τελειότητας, επάνω στη μανιώδη προσπάθειά της να το αποκαθάρει, το φονεύει.⁵⁷ Έτσι, το νήπιο γίνεται μια άψυχη

⁵⁰ Flowers (2012) 67.

⁵¹ Εξάλλου, δεδομένου ότι η ενσυναίσθηση και η ικανότητα να νιώθουμε ενοχές δομούνται μέσω βιωμάτων, όταν ένα παιδί δεν έχει αισθανθεί συναισθηματικό δέσιμο με κάποιο άτομο –όπως εδώ με τη μητέρα (τουλάχιστον)– αναμένεται να μην μπορεί μελλοντικά να αισθανθεί ενοχές όταν οι άλλοι ή το ίδιο πληγώνουν/ει ή ακόμα και όταν σκοτώνουν/ει άλλους ανθρώπους, διότι εμφανίζει ελαττωματικό έλεγχο της βίαιης παρόρμησης και προδιάθεση για βία. Βλ.: Τζαμαλούκα κ.ά. (2006α) 109-33, Γρηγοριάδου (2007) 105-13, Νικολαΐδης (2007) 32-9, Στρούθος (2007) 61-7, Τσίτουρα (2007) 45-59, Κώτση (2008) 51-4, Τομαράς (2008) 77-85, Regional Committee for Europe, 64th Session (2014).

⁵² Αποσπóρη (2006) 56.

⁵³ Σταθακοπούλου (2016) 91.

⁵⁴ Σταθακοπούλου (2016) 92.

⁵⁵ Βλ. σχετικά: Bourdieu (2007) 124-32.

⁵⁶ Ο πατέρας της ηρωίδας, ο οποίος αναφέρεται στο κείμενο μόνο μία φορά, παραμένει μέχρι το τέλος αδιάφορος και αμέτοχος στην ανατροφή του παιδιού του και έτσι παρουσιάζεται εμμέσως ως συνένοχος για την εξέλιξη του τελευταίου.

⁵⁷ Θα λέγαμε ότι για τη μητέρα του πρόκειται για ένα νήπιο «μυσαρό». Ο αρχαιοελληνικός όρος «μύσος» συνδέεται με τα ειδεχθή εγκλήματα. Το δε επίθετο «μυσαρός» αναφέρεται σε εκείνον που προκαλεί αποστροφή

«κούκλα», που έχει εκπληρώσει πλέον τον προορισμό της, να παραμείνει για πάντα όμορφη και απεγάδιαστη για χάρη του βλέμματος των άλλων.

Η μη κάλυψη των ψυχοσυναισθηματικών της αναγκών παιδιόθεν, η καταδυνάστευση και η βαθιά μοναξιά οδηγούν την ηρωίδα στον παραλογισμό και τον φόνο.⁵⁸ Βγαίνοντας από καταστάσεις που μοιάζουν αρχικά έως έναν βαθμό οικείες στη μέση γυναίκα, η ανώνυμη πρωταγωνίστρια καταλήγει να κινείται σε περιοχές παράνοιας και ανείπωτης βίας, σε ένα διήγημα με χαρακτηριστικά μιας έμμεσης καταγγελίας της οικογενειακής και κοινωνικής απαίτησης για συμμόρφωση των γυναικών με συγκεκριμένα πρότυπα εμφάνισης και συμπεριφοράς.⁵⁹

Ο Δ. Αγγελάτος έχει επισημάνει στην πρώτη συλλογή διηγημάτων του Δημητρίου την έντονη παρουσία της ιδιαιτερότητας.⁶⁰ Στα έργα του συγγραφέα, οι ακρότητες και οι υπερβολές «εφιστούν την προσοχή στο λεγόμενο [υποτιθέμενο] κυρίαρχο ρεύμα, έτσι ώστε να φανερώσουν την ψευδή του ύπαρξη [...] ο φωτισμός μιας σκοτεινής περιοχής σκιάζει το παλαιότερα υποτιθέμενο φωτεινό κέντρο».⁶¹ Ο πεζογράφος έχει δηλώσει, άλλωστε, ότι αισθάνεται καθήκον του την εξερεύνηση των άγνωστων περιοχών του κοινωνικού τοπίου, καθώς η λογοτεχνία, ως έρευνα, πάντα λαμβάνει χώρα στο σκοτάδι.⁶² Οι ήρωές του, δε, «είναι καθρέφτες της κοινωνίας και είναι ακραίοι», επειδή έχει την αίσθηση «ότι διά της υπερβολής τους γίνεται πιο απτός και κατανοητός ο μέσος όρος».⁶³ Τα κείμενα αυτά του Δημητρίου είναι ενδεικτικά του τρόπου με τον οποίον η σύγχρονη πεζογραφία προσεγγίζει κοινωνικά ζητήματα,

---

για την αξιόμιμη συμπεριφορά του και συνδέεται με τον φόνο αλλά και την τεκνοποιία. Βλ.: Handman (1987) 106.

⁵⁸ Σύμφωνα με την ταξινόμηση των ανθρωποκτόνων από τον κλινικό και εγκληματολογικό ψυχολόγο R. Blackburn σε υπο-ελεγχόμενους και υπερ-ελεγχόμενους, η ηρωίδα υπάγεται στους υπο-ελεγχόμενους ανθρωποκτόνους και στην υποκατηγορία των παρανοϊκών επιθετικών, που χαρακτηρίζονται από χαμηλό βαθμό αυτοελέγχου, επιθετικότητα προς τρίτους και ψυχωτικά συμπτώματα. Βλ.: Williams (1993) 157, Σπινέλλη (2014) 100.

⁵⁹ Πρόκειται, βέβαια, για ένα διαχρονικό πρόβλημα.

⁶⁰ Αγγελάτος (1989) 2609-16. Ο Δ. Αγγελάτος εδώ αναφέρεται στη μορφική συνιστώσα, δηλαδή σε ορισμένα «παράδοξα» στοιχεία του κειμένου, τα οποία δημιουργούν τις αποκλίσεις που υποβάλλουν την αίσθηση του διαφορετικού. Με τον τρόπο αυτόν λειτουργούν στις «Κούκλες» λ.χ. ορισμένες παιδικές και ηχομιμητικές λέξεις, στις οποίες αναφερθήκαμε παραπάνω.

⁶¹ Apostolidou (2004) 99. Ο Θ. Πυλαρινός (2003: 236) εκφέρει παρόμοια γνώμη: «[...] ο Δημητρίου αποζητεί την εξαίρεση ή, καλύτερα, αναδεικνύει αυτό που οι συμβατικοί κοινωνικοί όροι το ονομάζουν εξαίρεση, περιθώριο, απόκλιση, ειδική περίπτωση. Ωστόσο, με την εμμονή σε τέτοιες περιπτώσεις, τις αναβαθμίζει στο επίπεδο του συνήθους». Η Ε. Κοτζιά (2001) θέτει το ερώτημα κατά πόσο τέτοιοι διαταραγμένοι χαρακτήρες και καταστάσεις, όπως αυτές που παρουσιάζονται στα πεζογραφήματα του Δημητρίου επιτρέπουν στον αναγνώστη να κάνει οποιουδήποτε είδους γενίκευση και να μετακινηθεί από το ειδικό στο καθολικό.

⁶² Βλ. τη συνέντευξη του Δημητρίου στον Σ. Λέτσιο: Δημητρίου (2001) 46-7.

⁶³ Βλ. τη συνέντευξη του συγγραφέα στη Μ. Στάκου: Δημητρίου (1999). Κατά τη Β. Αποστολίδου (Apostolidou 2004: 97), οι χαρακτήρες των έργων αυτών «είναι κοινωνικά αποξενωμένοι και ψυχικά διαταραγμένοι, έγκλειστοι στον απομονωμένο κόσμο τους, από τον οποίο είναι αδύνατον να δραπετεύσουν».

απαλλαγμένη από τις ιδεολογικές προκαταλήψεις του παρελθόντος⁶⁴ και χωρίς άμεσες πολιτικές στοχεύσεις, αλλά μετατοπίζοντας το ενδιαφέρον από το συλλογικό στο ατομικό, από το σύνηθες στο αποκλίνον.⁶⁵ Στα εν λόγω έργα, επομένως, οι ακραίες πράξεις των χαρακτήρων δεν ανάγονται σε βιολογικά αίτια ούτε ερμηνεύονται αποκλειστικά βάσει ψυχαναλυτικών ή χαρακτηριστικών προσεγγίσεων. Αντιθέτως, οι «αντικανονικές» συμπεριφορές και ενέργειές τους παρουσιάζονται ως πράξεις προσώπων που υπόκεινται σε μηχανισμούς ελέγχου και καθυπόταξης⁶⁶ και που είναι εγκλωβισμένα σε προκαθορισμένους κοινωνικούς ρόλους,⁶⁷ όπως είναι στο μελετώμενο διήγημα ο ρόλος του αντικειμένου που προορίζεται για θέαση. Οι ήρωες του Δημητρίου, συνεπώς –μεταξύ των οποίων και η ανώνυμη γυναίκα και μητέρα στις «Κούκλες»–, «τρελαίνονται από εξωγενείς παράγοντες, από την αφόρητη κοινωνική πίεση. Δεν κουβαλούν κανένα γονίδιο τρέλας, η τρέλα έρχεται από τη διάσταση της επιθυμίας τους με τη σκληρή πραγματικότητα».⁶⁸ Η σκληρή αυτή πραγματικότητα εν προκειμένω συνίσταται στην απαίτηση του οικογενειακού και κοινωνικού περιγύρου για συμμόρφωση των γυναικών με συγκεκριμένα πρότυπα εμφάνισης και για καταπίεση των αναγκών τους. Η υπογράμμιση της επίδρασης του κοινωνικού περιβάλλοντος στις σκοτεινές πράξεις των προσώπων⁶⁹ και η επιμονή στην προβολή των σωματικών απεκκρίσεων αποτελούν νατουραλιστικά στοιχεία.⁷⁰

⁶⁴ Μια τέτοια ιδεολογική προκατάληψη είναι, για παράδειγμα, η πεποίθηση ότι η τέχνη οφείλει να αποτελεί άμεση κοινωνική καταγγελία και να στρατεύεται στην υπηρεσία μιας συγκεκριμένης ιδεολογίας και ενός συγκεκριμένου συστήματος κοινωνικών αξιών.

⁶⁵ Ο Δημητρίου πιστεύει ότι, αν η πεζογραφία εστιάζεται στην ανθρώπινη ύπαρξη, τα βάσανα και τα πάθη της, ανεξάρτητα από τα εθνικά ή κοινωνικά συμφραζόμενα, που είναι, σε κάθε περίπτωση, αναπόφευκτα, θα ενδιαφέρει οποιονδήποτε αναγνώστη ούτως ή άλλως. Αυτού του είδους η πεζογραφία, συνεπώς, δεν αδιαφορεί για τις ηθικές αξίες, όπως έχει κατά καιρούς υποστηριχθεί, αλλά ωθεί τον αναγνώστη να αναθεωρήσει μια σειρά θεμελιωδών στην κοινωνία ηθικών ζητημάτων. Βλ.: Apostolidou (2004) 99.

⁶⁶ Βλ. σχετικά: Foucault (1978) 115-27, Foucault (2004) 125-6.

⁶⁷ Βλ. σχετικά, μεταξύ άλλων: Oakley (1972), Connell (1985) 260-72, West – Zimmerman (1987) 125-51, Butler (2009) 35.

⁶⁸ Δημητρίου (1999).

⁶⁹ Πολίτου-Μαρμαρινού – Πάτσιου (2008) 16. Τα έργα του συγκεκριμένου συγγραφέα, εντούτοις, δεν εκπίπτουν σε «κοινωνιολογίζουσες παρατηρήσεις» (Θεοδοσοπούλου 1999). Επίσης, δεν οδηγούνται σε υπεραπλουστευτικές ντετερμινιστικές ερμηνείες.

⁷⁰ Becker (1992) 77-91. Η Ε. Κοτζιά (2020: 499-500) υποστηρίζει ότι στα πρώτα διηγήματα του Δημητρίου η οπτική του ήταν νατουραλιστική, χωρίς ωστόσο να μαρτυρά έναν κοινωνικό πεζογράφο, και ότι στα πιο αμφιθυμικής διάθεσης κείμενα των επόμενων συλλογών του, όπως είναι *Η φλέβα του λαιμού* –η οποία εξετάζεται εδώ–, άρχισαν να εμφανίζονται περισσότερα γνωρίσματα κοινωνικής πεζογραφίας.

II. «Ο μπαμπάς δεν πετάει»

Στο διήγημα της Μαρίας Κουγιουμτζή⁷¹ «Ο μπαμπάς δεν πετάει» από τη συλλογή *Γιατί κάνει τόσο κρύο στο δωμάτιό σου;* (2011), ένας άνθρωπος με νοητική υστέρηση, ο Αλέκος ή Λελέκος, «όπως τον φωνάζουν»,⁷² ο οποίος υφίσταται σωματική και διάφορων μορφών ψυχολογική βία (όπως λεκτική βία)⁷³ από τον πατέρα του, βρίσκει παρηγοριά στο χαίδεμα των περιστεριών στον πατρικό περιστερώνα, κρυφά από τον ιδιοκτήτη του, που του το απαγορεύει. Μια ημέρα κατά την οποία η μητέρα του Λελέκου χρειάζεται να επισκεφτεί τον γιατρό, αναλαμβάνει να τον πάει βόλτα ο θεός του. Αυτός, που αδυνατεί να κατεβεί τις σκάλες λόγω προχωρημένης ηλικίας και άσθματος, μπαίνει με τον Λελέκο στο ασανσέρ, ξεχνώντας ότι ο ανιψιός του έχει κλειστοφοβία, με συνέπεια ο τελευταίος να πάθει κρίση πανικού και να αρχίσει να χτυπά το κεφάλι του στον τοίχο. Ενώ ο ηλικιωμένος προσπαθεί μάταια να τον συγκρατήσει, ο Λελέκος τον τραυματίζει χτυπώντας και το δικό του κεφάλι στον καθρέφτη του ανελκυστήρα. Ο πατέρας, όταν αντιλαμβάνεται τι συμβαίνει, αντιδρά διαολοστέλνοντας, ραπίζοντας και κλοτσώντας τον γιο του για να πάψει να κλαίει, ενώ τον απειλεί ότι θα τον χτυπήσει περισσότερο. «Βρε ζώα, λέει και στους δυο, βρε ζώα, τι δουλειά είχατε στο ασανσέρ; Κι εσύ, κοτζάμ άντρας, στράφηκε στο θείο, ακόμα δεν έμαθες πως αυτό το βλαμμένο δεν μπαίνει σε ασανσέρ;».⁷⁴ Ο θυρωρός της πολυκατοικίας, που παρακολουθεί τη σκηνή δυσαρεστημένος, δεν παρεμβαίνει για να σώσει τον Λελέκο από τα βίαια χέρια και το απύλωτο στόμα του πατέρα του. Κυριευμένο, λοιπόν, από τρόμο και σωρευμένη οργή εναντίον του δυνάστη του, το απροσδιορίστου ηλικίας αγόρι ανεβαίνει στην ταρατσα προκειμένου να χαϊδέψει τα περιστέρια, εφτά από τα οποία πνίγει μηχανικά λόγω πανικού όταν ακούει τον πατέρα του να πλησιάζει με απειλές. Στο τέλος, δρώντας εν βρασμό ψυχής, ο Λελέκος τον σπρώχνει από την ταρατσα, χωρίς να προβληματίζεται γιατί εκείνος δεν πετάει, όπως αναρωτιόταν σχετικά με τα περιστέρια που είχε πνίξει ασυναίσθητα και πετάζει από την ταρατσα λίγο πριν.

---

⁷¹ Η πεζογράφος και ποιήτρια Μαρία Κουγιουμτζή (1945-) έχει δημοσιεύσει διηγήματα στα περιοδικά *Η Λέξη*, *Εντευκτήριο*, *Πάροδος*, *Πανδώρα*, *Παρέμβαση* και *Ένεκεν*. Ποιήματά της έχουν δημοσιευτεί στα περιοδικά *Εντευκτήριο* και *Πάροδος*. Η συλλογή διηγημάτων της *Άγριο βελούδο* απέσπασε το βραβείο διηγήματος του περιοδικού *Διαβάζω* (2009) και το βραβείο διηγήματος του Ιδρύματος Ουράνη (Ακαδημία Αθηνών, 2010). Η συλλογή της *Όλα μπορούν να συμβούν μ' ένα άγγιγμα* τιμήθηκε με το Κρατικό Βραβείο Διηγήματος (2017).

⁷² Κουγιουμτζή (2011) 193.

⁷³ Με τον όρο *λεκτική κακοποίηση* περιγράφονται από την εγκληματολόγο Κ. Heide (1999: 39) «οι λέξεις που λέγονται σε ένα παιδί ή τα σχόλια που γίνονται παρουσία του παιδιού σχετικά με το παιδί, τα οποία είτε έχουν επινοηθεί για να βλάψουν την ιδέα του εαυτού του παιδιού είτε θα αναμενόταν εύλογα να υπονομεύσουν την αίσθηση επάρκειας του παιδιού ή την αυτοεκτίμησή του». Ως *ψυχολογική κακοποίηση* ορίζονται οι «λέξεις και συμπεριφορές που υπονομεύουν ή θα αναμενόταν εύλογα να υπονομεύσουν την αίσθηση του παιδιού για τον εαυτό του, την επάρκειά του και την ασφάλειά του μέσα στον κόσμο». Τέλος, η *συναισθηματική παραμέληση* «περιλαμβάνει αποτυχία των γονέων ή των κηδεμόνων να ανταποκριθούν στις συναισθηματικές ανάγκες των παιδιών».

⁷⁴ Κουγιουμτζή (2011) 194.

Συμπεραίνουμε, επομένως, ότι ο κεντρικός ήρωας δεν επιθυμεί τον φόνο των περιστεριών, τον οποίο διαπράττει άθελά του, ενώ αντίθετα φονεύει συνειδητά τον πατέρα του και έχοντας επίγνωση του αποτελέσματος που θα μπορούσαν να επιφέρουν οι πράξεις του. Μέσα στο έργο, η πατρική οργή είναι η δαμόκλειος σπάθη που επικρέμεται πάνω από γιο και μητέρα, χωρίς η τελευταία ή οποιοδήποτε άλλος να καταβάλλει την παραμικρή προσπάθεια για τη μεταβολή της κατάστασης. Η τιμωρία εν προκειμένω προσλαμβάνει τη μορφή της απροσδόκητης ανθρωποκτονίας.⁷⁵

Στο διήγημα η τριτοπρόσωπη αφήγηση, με τον μικροπερίοδο, κοφτό και ασθματικό λόγο, υιοθετεί σε σημεία την οπτική του Λελέκου· χρησιμοποιεί, δηλαδή, τον ελεύθερο πλάγιο λόγο, που δημιουργεί συχνά την αίσθηση ότι ο αφηγητής διατυπώνει τα μη αρθρωμένα συναισθήματα του μυθοπλαστικού χαρακτήρα,⁷⁶ σε έναν λόγο που υιοθετεί τον τόνο του τελευταίου,⁷⁷ παρέχοντας «μια πιο πειστική παρουσίαση αυτού του μέρους της ψυχής που είναι κρυμμένο από τον κόσμο και μισοκρυμμένο από τη λογοκρισία του εαυτού μας».⁷⁸ Η παράθεση των λόγων του Λελέκου στην τριτοπρόσωπη αφήγηση σημαίνει «εγκατάλειψη της αφηγηματικής αυθεντίας και της αντικειμενικής γλώσσας και μερική παραχώρηση στην υποκειμενικότητα της προοπτικής και της φωνής του ήρωα»,⁷⁹ με αποτέλεσμα να αποτυπώνεται το δράμα του πρωταγωνιστή, ενώ η γραφή υποβάλλει το αίσθημα του άγχους, της έντασης και του κινδύνου.

Η βίαιη πράξη, στις περισσότερες περιπτώσεις οικιακής ανθρωποκτονίας, φαίνεται να προκύπτει σχετικά αυθόρμητα και γρήγορα, ως αντίδραση σε ένα κλίμα σταδιακά αυξανόμενης έντασης στη σχέση δράστη και θύματος.⁸⁰ Συχνά σε αυτά τα περιστατικά το τελικό θύμα δεν είναι ένα παθητικό υποκείμενο στη συμπλοκή, αλλά ένας ενεργός δράστης στην κλιμάκωση της βίας.⁸¹ Ο εγκληματολόγος-ψυχίατρος J. MacDonald περιγράφει τον βασανιστή ως ένα άτομο που συχνά πεθαίνει από το χέρι ενός μέλους της οικογένειας το οποίο έχει κατ' εξακολούθηση βλάβει.⁸² Η δε παιδική κακοποίηση έχει καταγραφεί από εγκληματολόγους της

⁷⁵ Σύμφωνα με τον Γ. Ν. Μπασκόζο (2011), οι πράξεις των προσώπων στα διηγήματα της Κουγιουμτζή είναι σκληρές, απάνθρωπες, παράλογες και συχνά ακατανόητες, ενώ σε αυτές αναγνωρίζει κανείς μια κοινωνία που τρελαίνει τα μέλη της.

⁷⁶ Cohn (2001) 147.

⁷⁷ Η προφορικότητα του κειμένου είναι έντονη και στον λόγο του πατέρα, που παρεμβάλλεται αυτούσιος και χωρίς στίξη που να τον διαχωρίζει από το υπόλοιπο κείμενο.

⁷⁸ Cohn (1966) 110.

⁷⁹ Φαρίνου-Μαλαματάρη (1987) 238.

⁸⁰ Innes (2003) 48.

⁸¹ Wolfgang (1958), Luckenbill (1977) 176-86, Katz (1988). Στην πλειονότητα των μελετηθεισών περιπτώσεων ανθρωποκτονιών έχει καταγραφεί κάποιου είδους υφιστάμενη σχέση μεταξύ δράστη και θύματος. Τα δεδομένα αυτά οδήγησαν τον Cusson στη διατύπωση του ισχυρισμού περί ανταλλάξιμων ρόλων μεταξύ ανθρωποκτόνων και θυμάτων. Βλ.: Κουράκης (1999) 1153.

⁸² MacDonald (1986), Schlesinger (2003) 21-2.

δεκαετίας του 1990 ως ένα από τα κυριότερα στοιχεία που σχετίζονται με τον νεανικό φόνο. Συγκεκριμένα, έχει υποστηριχθεί ότι τα παιδιά που υπήρξαν θύματα ενδοοικογενειακής βίας εμφανίζουν περισσότερες πιθανότητες να γίνουν έφηβοι ή ενήλικοι εγκληματίες.⁸³ Πολλά παιδιά που έχουν υποστεί σωματική ή/και ψυχολογική κακοποίηση καταλήγουν ενίοτε στον φόνο των κακοποιητικών γονέων.

Όταν οι άνθρωποι απογοητεύονται σοβαρά στην πρώιμη ζωή τους, είναι πιθανό να κουβαλούν μέσα τους ένα μεγάλο απόθεμα καταπιεσμένης επιθετικότητας. Στις περιπτώσεις στις οποίες η απογοήτευση βιώνεται σε μικρή ηλικία, τα παιδιά δεν διαθέτουν ένα πλήρες γλωσσικό σύστημα και ευφράδεια για την αντιμετώπισή της. Όσο λιγότερο επαρκής είναι η γλωσσική ικανότητα του ατόμου –όπως συμβαίνει στην περίπτωση του ήρωα–, τόσο πιθανότερο είναι να λάβει χώρα η καταπίεση.⁸⁴ Όταν οι άνθρωποι αυτοί εμπλακούν σε μια κατάσταση που τους απογοητεύει σε μεγάλο βαθμό, η καταπιεσμένη τους επιθετικότητα μπορεί να ξεσπάσει και σε συγκεκριμένες συνθήκες ενδέχεται να φονεύσουν εκείνον τον οποίο θεωρούν τον κύριο υπαίτιο της απογοήτευσής τους.⁸⁵

Ο Λελέκος σκοτώνει τον πατέρα του εν βρασμώ ψυχής. Σύμφωνα με τη νομολογία, ως «βρασμός ψυχικής ορμής» ορίζεται συνήθως κάθε ψυχική υπερδιέγερση που προκαλείται από την υπερένταση συναισθήματος ή πάθους, όπως οργής, θλίψης κ.λπ., και που αποκλείει την ήρεμη σκέψη και τη στάθμιση των αιτίων που ωθούν κάποιον στην τέλεση του εγκλήματος και εκείνων που τον συγκρατούν από αυτή.⁸⁶ Αξίζει, δε, να σημειωθεί ότι μπορεί να θεωρηθεί ότι υπάρχει βρασμός ψυχικής ορμής ακόμη και όταν η υπερένταση συναισθήματος ή πάθους δεν είναι ξαφνική ή απότομη. Παραδείγματος χάρη, όταν το θύμα και ο δράστης έχουν μια μακροχρόνια διαμάχη ή εχθρότητα που αυξάνει σταδιακά το εκατέρωθεν μίσος –όπως συμβαίνει στο εξεταζόμενο κείμενο στη σχέση μεταξύ πατέρα και Λελέκου– η υπερένταση του μίσους σε δεδομένη στιγμή δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ούτε απότομη ούτε αιφνίδια. Εντούτοις, και σε αυτή την περίπτωση, κατά τη στιγμή της τέλεσης του εγκλήματος αποκλείεται η ήρεμη σκέψη.⁸⁷

Όσον αφορά τον τίτλο της συλλογής, επισημαίνουμε ότι η ερωτηματική του μορφή ενδεχομένως υποδηλώνει έναν προβληματισμό απέναντι στις δυσχερείς και βίαιες συνθήκες

---

⁸³ Heide (1999) 38-9.

⁸⁴ Πρόκειται για ένα φαινόμενο που παρατηρείται και στις περιπτώσεις των ανθρώπων με νοητική υστέρηση, όπως είναι ο ήρωας του διγημάτος.

⁸⁵ Palmer (1962) 9-10.

⁸⁶ Ανδρουλάκης (1974) 47. Ή, αλλιώς, πρόκειται για μια ψυχική κατάσταση συναισθηματικής έξαψης εξαιρετικά μεγάλης έντασης. Η κατάσταση αυτή εμποδίζει τη λειτουργία των ανασταλτικών μηχανισμών του υπερεγώ του δράστη, που αποφασίζει και μεταβαίνει στην πράξη χωρίς να δύναται να σταθμίσει τη σημασία της ανθρωποκτονίας, η οποία εκείνη τη στιγμή εμφανίζεται ως μονόδρομος. Βλ.: Παύλου – Μπέκας (2011) 521.

⁸⁷ Παπαδογούλα (2013) 19-20.

ζωής, οι οποίες διαμορφώνουν χαρακτήρες με ροπή προς την τυφλή βία. Το «Ο μπαμπάς δεν πετάει» μοιάζει με μικρή τραγωδία.⁸⁸ Το τέλος του έργου, ανακουφιστικό και συνάμα ειδεχθές, είναι η κατάληξη μιας βαριάς πλην μη εκπεφρασμένης και ως εκ τούτου αφανούς οδύνης.⁸⁹ Στο πλαίσιο αυτό, ο παρορμητικός φόνος λειτουργεί ως ανηλεής τιμωρία και ταυτόχρονα ως λύτρωση. Η επιλογή πραγμάτευσης από την Κουγιουμτζή, αφενός, μιας ενδοοικογενειακής κρίσης και, αφετέρου, της απουσίας αλληλεγγύης και δράσης και της αδιαφορίας του κοινωνικού περίγυρου για τη βία που λαμβάνει χώρα στους κόλπους μιας οικογένειας μπορεί να σχετιστεί με την πολιτισμική και αξιακή διάσταση της κρίσης που ταλανίζει τη χώρα κατά την περίοδο έκδοσης της συγκεκριμένης συλλογής διηγημάτων της συγγραφέα.

III. «Ο κύριος Μίμης»

Ο κύριος Μίμης, ο μοναχικός συνταξιούχος κεντρικός ήρωας του ομώνυμου διηγήματος της Βασιλικής Ηλιοπούλου⁹⁰ (*Το τέρας στο μετρό*, 2016), σκοτώνει με το ατμοσίδηρο τον άνεργο πατέρα του διπλανού διαμερίσματος, αφού χτυπά σε μια στιγμιαία παρόρμηση την πόρτα του, έχοντας διαπιστώσει ότι εκείνος ασκεί κατ' επανάληψη σωματική βία εναντίον του ανήλικου γιου του.⁹¹ Στο τέλος, ο ηλικιωμένος άντρας παίρνει το μικρό αγόρι από το χέρι και πηγαίνουν μια βόλτα στην πόλη. Η στοργή και η τρυφερότητα, με τις οποίες περιβάλλει το παιδί δημιουργούν στους άγνωστους ανθρώπους που τους αντικρίζουν την εντύπωση ότι πρόκειται για παππού και εγγονό. Ο ήρωας διαπράττει, λοιπόν, φόνο προκειμένου να σώσει ένα ανήλικο θύμα ενδοοικογενειακής –και συγκεκριμένα πατρικής– βίας, αφού έχει έρθει αντιμέτωπος με τη σιωπή της μητέρας, καθώς και την εγκληματική αδιαφορία των ενοίκων της πολυκατοικίας απέναντι στα δραματικά περιστατικά που εκτυλίσσονται δίπλα τους, πίσω από τις κλειστές

⁸⁸ Τη λέξη «τραγωδία» χρησιμοποιεί για να περιγράψει τα διηγήματα της Κουγιουμτζή και ο Γ. Ν. Περαντωνάκης (2011: 45).

⁸⁹ Κατά τον Β. Χατζηβασιλείου (2018b: 355), στα κείμενα της Κουγιουμτζή «κανένας δεν μπορεί να πει ποια ακριβώς είναι η πηγή που τρέφει το Κακό»: ο «χαλασμένος κοινωνικός περίγυρος», το «βεβαρημένο οικογενειακό περιβάλλον» ή η «εγγενής προδιάθεση για καταστροφή»;

⁹⁰ Η πεζογράφος, σεναριογράφος και σκηνοθέτρια Βασιλική Ηλιοπούλου (1948-) έχει γράψει και σκηνοθετήσει για τον κινηματογράφο και την τηλεόραση. Εξέδωσε τη νουβέλα *Η Λιούμπα και άλλα αρώματα* (2000), τη συλλογή διηγημάτων *Η καρδιά του λαού* (2005) και το μυθιστόρημα *Η άσκηση του Ροτ* (2013). Για το βιβλίο της *Σμιθ* (2009) τιμήθηκε με το Κρατικό Βραβείο Μυθιστορήματος (2010).

⁹¹ Ως *σωματική κακοποίηση* το Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού ορίζει την κακοποίηση που «περιλαμβάνει κάθε είδους τραυματισμούς ή κακώσεις, διαφορετικής σοβαρότητας και συχνά σε παιδιά διαφορετικών ηλικιών, που δεν οφείλονται σε ατυχήματα. Η κάκωση μπορεί να είναι μία ή πολλές, παρατηρούνται δε συχνότερα στο κεφάλι και στα άκρα του παιδιού, δηλαδή στα ακάλυπτα μέρη του σώματος». Σύμφωνα με τον ορισμό της Επιτροπής για την Πρόληψη της Παιδικής Κακοποίησης, σωματικά κακοποιημένο θεωρείται ένα παιδί κάτω των δεκαοκτώ ετών, στο οποίο κάποιος φυσικός γονέας ή άλλο πρόσωπο που είναι νομικά υπεύθυνο για τη φροντίδα του προκαλεί ή επιτρέπει να προκληθούν στο παιδί μη τυχαίες σωματικές βλάβες, που δυνητικά μπορεί να επιφέρουν τον θάνατο του παιδιού ή σοβαρή παραμόρφωση ή βλάβη της υγείας του ή διαταραχή της λειτουργίας ή και απώλεια κάποιου οργάνου. Βλ.: Χατζηφωτίου (2005) 87-8.

πόρτες των διαμερισμάτων τους. Η ενδοοικογενειακή βία εν προκειμένω εγγράφεται σε ένα περιβάλλον μητρικής και κοινωνικής ανοχής και κατ' επέκταση συνενοχής.⁹² Το δεύτερο στοιχείο που συνθέτει τη ζοφερή αυτή ατμόσφαιρα είναι η οικονομική δυσπραγία της οικογένειας, αφού ο πατέρας είναι έξι μήνες άνεργος, ενώ η μητέρα εργάζεται σκληρά ως καθαρίστρια, με αποτέλεσμα να λείπει πολλές ώρες από το σπίτι. Τη στιγμή κατά την οποία ο δολοφόνος του εισέρχεται στο σπίτι του, ο δεσποτικός και επικίνδυνος πατέρας παρακολουθεί μια τηλεοπτική εκπομπή σχετικά με το ποδόσφαιρο, όπως οποιοσδήποτε καθημερινός και υπεράνω πάσης υποψίας άνθρωπος. Η δε λεκτική «επίθεση» του κυρίου Μίμη εναντίον του νέου άντρα συντονίζεται με την ποδοσφαιρική επίθεση της περιγραφής του αγώνα στην εκπομπή που μεταδίδεται από την τηλεόραση.

Η «τερατοποίηση» αποτελεί μια διαδικασία στην οποία λανθάνει το χαρακτηριστικό της ακαριαίας απόφασης. Ο φόνος είναι απροσχεδιαστος, επειδή η αρχική πρόθεση του γέροντα, που μέχρι το σημείο αυτό του κειμένου παρουσιάζεται φιλήσυχος και πράος, είναι να συνετίσει τον γείτονα, αποτρέποντάς τον από τις βίαιες ενέργειές του· εξού και αρχικά επιδιώκει να ανοίξει μαζί του μια ήρεμη συζήτηση, χωρίς ωστόσο να βρίσκει την παραμικρή ανταπόκριση.⁹³ Επιπλέον, όταν βλέπει τον γεροδεμένο πατέρα να ετοιμάζεται να χειροδικήσει άλλη μία φορά εις βάρος του παιδιού, μπαίνει στη μέση για να τον σταματήσει και τον σπρώχνει έντονα, προκαλώντας έτσι την οργή του κακοποιητή. Τελικά, η ελάχιστη εκείνη κίνηση που θα ανέκοπτε την παρόρμηση της σφαγής μέσα σε μια αποθηριωμένη καθημερινότητα δεν λαμβάνει χώρα ποτέ. Σε λίγες μόνο γραμμές περιγράφεται το πώς ο ηλικιωμένος κατεβάζει ένα ατμοσίδηρο στο κεφάλι του νέου άντρα, σκοτώνοντάς τον επί τόπου και αποκαλύπτοντας έτσι μια μετάπτωση προθέσεων και τη ρευστότητα των διαθέσεών του. Εδώ ο δολοφόνος, που βιώνει το στάδιο της απόσυρσης, νοηματοδοτεί τη ζωή του μέσα από τον φόνο, βρίσκοντας μια ευκαιρία, με όχημα την ακραία βία, να διοχετεύσει την –άνευ άλλου αποδέκτη– αγάπη του σε ένα μικρό παιδί.

Αναφορικά με την ύπαρξη δόλου στον φόνο που περιγράφεται στο υπό μελέτη διήγημα, επισημαίνουμε ότι, σύμφωνα με τη νομική ορολογία, ο δόλος διακρίνεται σε άμεσο και ενδεχόμενο.⁹⁴ Βέβαια, η ανθρωποκτόνος πρόθεση του δράστη δεν είναι πάντα εμφανής και τις

⁹² «Τότε η φράση που την ετοιμάζε μερες βγήκε απ' το στόμα του ψόφια και άχρηστη, μια που την άκουσε μόνο αυτός. “Ο άντρας σου βασανίζει το παιδί”. Κι έπειτα σκέφτηκε: Λες κι αυτή δεν το ξέρει. Και μετά σήκωσε το κεφάλι και κοίταξε την πολυκατοικία, με τα ρολά κατεβασμένα στα κοιμισμένα ακόμα μπαλκόνια και σκέφτηκε: Λες και δεν το ξέρουν όλοι» (Ηλιοπούλου 2016: 123).

⁹³ «Το βιολί σου εσύ. Εσύ είσαι ο καλός να πούμε. Εσύ είσαι ο πολιτισμένος. Δεν έχεις ιδέα να πούμε τι θα πει να είσαι έξι μήνες άνεργος» είπε ο άντρας. «Έχεις τη συνταξούλα σου και τη βολεύεις να πούμε...» (Ηλιοπούλου 2016: 130).

⁹⁴ Σύμφωνα με το άρθρο 27 παρ. 1 Ποινικού Κώδικα, «[μ]ε δόλο (με πρόθεση) πράττει όποιος θέλει την παραγωγή των περιστατικών που κατά το νόμο απαρτίζουν την έννοια κάποιας αξιόποινης πράξης· επίσης όποιος γνωρίζει

περισσότερες φορές προκύπτει από ενδείξεις που μπορούν να παρατηρηθούν εμπειρικά, όπως είναι το μέσο που χρησιμοποιήθηκε στο έγκλημα, το μέρος του σώματος στο οποίο κατευθύνθηκε η ενέργεια του δράστη, ο αριθμός των πληγμάτων και γενικά η ένταση της πράξης. Μπορούν να συνεκτιμηθούν, εντούτοις, και άλλα στοιχεία, όπως είναι οι συνθήκες υπό τις οποίες τελέστηκε η πράξη, η μεταγενέστερη συμπεριφορά του δράστη και ούτω καθεξής.⁹⁵ Στο κείμενο αυτό, το ενδεχόμενο του άμεσου δόλου ενισχύεται τόσο από το γεγονός ότι το μέρος του σώματος που πλήττεται είναι το κεφάλι του θύματος όσο και από το ότι αμέσως μετά την τέλεση του φόνου ο ηλικιωμένος δράστης αποχωρεί από τον τόπο του εγκλήματος μαζί με το αγόρι.

Στον «Κύριο Μίμη» οι ρόλοι θύτη και θύματος εναλλάσσονται με καταγιστικούς ρυθμούς. Ο καινούριος εαυτός του καθημερινού ανθρώπου που φτάνει στο σημείο να αφαιρέσει μια ανθρώπινη ζωή χωρίς να απειλείται η δική του μοιάζει να μην είναι προϊόν ελεύθερης επιλογής· η αναπότρεπτη ανάδυσή του έχει σχεδόν επιβληθεί από τα γεγονότα που προηγήθηκαν και το δυσοίωνο περιβάλλον που σκιαγραφείται στο έργο. Η αφήγηση δεν αναλαμβάνει τον ρόλο του δικαστή στην περίπτωση του πρωταγωνιστή, αλλά αντιμετωπίζει με κατανόηση και συμπόνια την πτώση του και την παλινδρόμησή του μεταξύ της αυτοδικίας⁹⁶

ότι από την πράξη του ενδέχεται να παραχθούν αυτά τα περιστατικά και το αποδέχεται». Με άμεσο δόλο πράττει εκείνος που επιθυμεί την παραγωγή του εγκληματικού αποτελέσματος (α' βαθμού), αλλά και εκείνος που προβλέπει την πραγμάτωση της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος ως αναγκαία συνέπεια της πράξης του και παρ' όλα αυτά δεν απέχει από την πράξη αυτή (β' βαθμού). Βλ. Παπαδογούλα (2013) 24. Αναγκαίο στοιχείο του εγκλήματος της ανθρωποκτονίας με δόλο (άρθρο 299 ΠΚ [63 Ν. 4855/2021, ΦΕΚ Α' 215/12.11.2021]) συνιστά η ύπαρξη δόλου (άρθρο 27 ΠΚ), που θεωρείται ότι υφίσταται «είτε όταν ο δράστης θέλησε ευθέως και αποκλειστικώς τη θανάτωση (dolus directus), είτε όταν θέλησε ή να σκοτώσει ή να τραυματίσει (dolus alternativus), είτε όταν σκοπούσε μεν στην επαγωγή σωματικών βλαβών, δεν απέκλειε όμως το σκοπό ή το ενδεχόμενο της θανάτωσης (dolus eventualis)». Βλ.: Σταθακοπούλου (2016) 30. Βλ. επίσης: *Προς το Α' Τριμελές Εφετείο Κακουρημάτων Αθηνών έγγραφη αποτύπωση κατ' άρθρα 141 παρ. 2 και 333 Κ.Π.Δ. των ισχυρισμών που αναπτύχθηκαν στις 28/1/2020, 29/1/2020, 10/2/2020 και 11/2/2020 κατά την αγόρευση του Θ. Θεοδωρόπουλου...* (2020) 37.

⁹⁵ Συμεωνίδου-Καστανίδου (2001) 361-2, 364-5.

⁹⁶ Η αυτοδικία παρουσιάζεται ως κίνητρο σε όλες τις κατηγοριοποιήσεις ανθρωποκτονιών και, μολονότι μόλις το 3,2% των ανθρωποκτονιών που τελέστηκαν στην Ελλάδα κατά το διάστημα μεταξύ 2000-2016 αποδόθηκε σε λόγους αντεκδίκησης, εντούτοις η δικαίωση υπό την έννοια της «δίκαιης» ανταπόδοσης του κακού λανθάνει στην πλειονότητα των ανθρωποκτονιών «ένεκα φιλονεικίας», οι οποίες αγγίζουν το 34,7% του συνόλου των ανθρωποκτονιών κατά τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Για τις ταξινομήσεις των ανθρωποκτονιών και την αυτοδικία, βλ.: Σταθακοπούλου (2016) 75-120, Ζέππου (2018) 10. Βέβαια, η λέξη «αυτοδικία» παρουσιάστηκε στο ελληνικό λεξιλόγιο μόλις το 1833: «Η πράξη αδικηθέντος, με την οποία προσπαθεί μόνος του να τιμωρήσει τον δράστη για την αδικία που υπέστη, χωρίς να ακολουθήσει τη νόμιμη (δικαστική) οδό». Βλ. και το λήμμα «αυτοδικία»: Μπαμπινιώτης (1998) 323. Όπως ορίζεται από τον Ποινικό Κώδικα, η αυτοδικία είναι η «αυτογνωμόνως επιχειρούμενη υπό τινος ικανοποίησης αυτού διά προσβολήν, ην πράγματι υπέστη ή ενόμισεν ότι υπέστη» ή ακόμη όταν κάποιος «δι' ίδιας αμέσου ενεργείας και ουχί διά της νομίμου οδού επιχειρεί να λάβη το πραγματικόν ή νομιζόμενον δίκαιόν του ή να τύχη ικανοποιήσεως διά γενομένην προς αυτόν προσβολήν». Βλ. και: Παπακώστας (2017) 20. Σχετικά με τον όρο «αυτοδικία», ο Γ. Παπακώστας (2017: 19) αναφέρει ότι, όπως έχει εγγραφεί στη λαϊκή συνείδηση, απαντά με τη φράση «παίρνω το δικίο στα χέρια μου» και «[έ]χει την έννοια της ανταπόδοσης αδικήματος από το ίδιο το άτομο σε κάποιο άλλο, από το οποίο εκτιμά ότι αδικήθηκε αναίτια, παρακάμπτοντας έτσι τη νόμιμη δικαστική οδό, δηλαδή την καταγγελία και την προσφυγή στη δικαιοσύνη». Ήδη στην τραγωδία του Αισχύλου *Ευμενίδες* υπογραμμίζεται η ανάγκη κάθε αδικήμα να κρίνεται από ένα κεντρικό

και της κατ' επίφαση κανονικότητας. Ωστόσο, θα λέγαμε ότι εμφανίζει τον πατέρα ως τον αληθινό θύτη, χωρίς βέβαια να παραλείπει να παρουσιάσει τη δυσχερή οικονομική και ψυχολογική του κατάσταση λόγω της πολύμηνης ανεργίας. Η σωρευμένη οργή του εξαιτίας της τελευταίας, που συνδέεται άμεσα με την κρίση, παρουσιάζεται ως ένας παράγοντας που τον εξωθεί στη βία εναντίον του γιου του.⁹⁷ Σύμφωνα με τη θεωρία των κοινωνικών στρεσογόνων παραγόντων, άλλωστε, κοινωνικά φαινόμενα όπως η ανεργία, η ανέχεια, οι πιέσεις, οι ματαιώσεις, η κοινωνική απομόνωση αποτελούν παράγοντες που μπορεί να προκαλέσουν βίαιη συμπεριφορά μέσα στην οικογένεια,⁹⁸ καθώς οι δράστες πιστεύουν ότι ενεργώντας έτσι θα ανακτήσουν την αίσθηση ελέγχου της ζωής τους και την αυτοεκτίμησή τους.

Στο εξεταζόμενο διήγημα, η ρεαλιστική, απέριτη τριτοπρόσωπη αφήγηση, με τις σύντομες φράσεις και το καθημερινό λεξιλόγιο, ενσωματώνει σε ευθύ λόγο τη φωνή των προσώπων και βρίθει από καθημερινούς διαλόγους. Η αλληλοδιαδοχή σκηνών, δε, παραπέμπει σε εναλλαγή κινηματογραφικών σκηνών και σεκάνς, μαρτυρώντας τη θητεία της Ηλιοπούλου ως σκηνοθέτριας και σεναριογράφου στον κινηματογράφο. Παρότι το κείμενο θεματοποιεί τη βία και τον φόνο, η συγγραφέας, αποφεύγοντας τον μελοδραματισμό και τις εντάσεις, υιοθετεί μια αμέτοχη, αποστασιοποιημένη αφήγηση,⁹⁹ με ένα στοιχείο λεπτού χιούμορ¹⁰⁰ και ανεπαίσθητης ειρωνείας. Η γραφή αυτή, βέβαια, δεν αποτυπώνει επ' ουδενί μια ευχάριστη και γαλήνια κοινωνική ζωή.

Τα διηγήματα της συλλογής αυτής αναζητούν στις σκοτεινές, απωθημένες γωνιές του ψυχισμού του κάθε ανθρώπου τις κρυψώνες του τέρατος. Η υπόθεση του μελετώμενου κειμένου, όπως και των υπολοίπων της συλλογής –πλην ενός– διαδραματίζονται στην απρόσωπη μεγαλούπολη, σε ένα σκηνικό που υποβάλλει τη μοναξιά του ανθρώπου μέσα στο ανώνυμο πλήθος και απανθρωποποιεί τους κατοίκους, μετατρέποντάς τους σε τέρατα. Στα διηγήματα αυτά, σκιαγραφείται μια γενικότερη ατμόσφαιρα αναλγησίας και αδιαφορίας.

θεσμικό όργανο, προκειμένου να σταματήσει το φαινόμενο της αυτοδικίας, που παρατηρείται σε περιπτώσεις όπως αυτές του φόνου του Αγαμέμνονα από την Κλυταιμνήστρα αλλά και του φόνου της ίδιας και του εραστή της από τον Ορέστη.

⁹⁷ Βλ. σχετικά: Παπαμιχαήλ (2016) 1795-810.

⁹⁸ Σκλάβου (2008) 27.

⁹⁹ Αποστασιοποιημένη είναι και η κινηματογραφική γραφή της Ηλιοπούλου, στην οποία επίσης κυριαρχεί το σασπένς, όπως στο εξεταζόμενο διήγημα. Π.χ. στην ταινία της *Το πέραςμα* (1990), η συγκίνηση δεν επιβάλλεται στον θεατή και το έγκλημα τελείται αιφνιδιαστικά και ακαριαία, όπως στον «Κύριο Μίμη».

¹⁰⁰ Το χιούμορ, άλλωστε, μπορεί να περιγραφεί ως πικρό γέλιο ή «μειδιάμα αλγεινό». Σύμφωνα με την Κ. Κωστίου (2002: 233), «στο χιούμορ υπάρχει πάντα μια θεμελιώδης αντίφαση, που συχνά απορρέει από την ασυμφωνία μεταξύ πραγματικής και ιδανικής ζωής ή μεταξύ των ανθρώπινων προσδοκιών και της ματαιότητας της ζωής: αποτέλεσμα αυτής της ασυμφωνίας είναι μια βασική αβεβαιότητα ανάμεσα στο γέλιο και στο κλάμα ή κάποτε ένας κλαυσίγελος».

Πρωταγωνιστές τους είναι κυρίως πρόσωπα της διπλανής πόρτας,¹⁰¹ τα οποία ως επί το πλείστον κινούν τη συμπάθεια του αναγνώστη λόγω της πολύ μικρής ή πολύ μεγάλης ηλικίας τους –όπως εν προκειμένω–, της αδύναμης θέσης τους ή της δυσχερούς επαγγελματικής και οικονομικής τους κατάστασης. Οι καθημερινοί αυτοί άνθρωποι, λόγω των συνθηκών, χάνουν την ψυχραιμία τους και καταφεύγουν στην ακραία βία, προκειμένου να ξεσπάσουν, να τιμωρήσουν ή να σώσουν κάποιον άλλο. Τελικά, τα πρόσωπα αυτά οδηγούνται στην απώλεια της ανθρωπιάς τους και αφαιρούν χωρίς ενδοιασμό τη ζωή άλλων ανθρώπων.¹⁰²

Σχετικά με τους λόγους για τους οποίους οι ήρωές της καταλήγουν στη βία, η Ηλιοπούλου υπογραμμίζει τον ρόλο του περιβάλλοντος και των περιστάσεων.¹⁰³ Στο διήγημά της, που εμφανίζει έντονα νατουραλιστικά χαρακτηριστικά, οι εξωτερικές καταστάσεις παρουσιάζονται να καθορίζουν τη ζωή των ανθρώπων. Κάτω από ορισμένες υλικές και κοινωνικές συνθήκες, εξάλλου, η ηθική αντίσταση ή και η λογική ικανότητα –οι οποίες δεν αποτελούν κυρίαρχα γνωρίσματα της ανθρώπινης ύπαρξης, σύμφωνα με τη νατουραλιστική θεώρηση–¹⁰⁴ μπορεί να υποχωρήσουν, οδηγώντας στην ηθική κατάπτωση του ανθρώπου και καθιστώντας τον έτσι εντέλει μη υπεύθυνο για την εξαχρείωσή του.¹⁰⁵

Διακρίνοντας τα διηγήματα της συλλογής της Ηλιοπούλου σε δύο κατηγορίες, ο Γ. Ν. Περαντωνάκης παρατηρεί ότι στην πρώτη, στην οποία εντάσσεται και ο «Κύριος Μίμης», υπάγονται οι ιστορίες που επικεντρώνονται σε κρυμμένα τέρατα, τα οποία, όταν οι συνθήκες καταστούν σκληρές, αφυπνίζονται μέσα στον άνθρωπο ωθώντας τον να επιτεθεί στους άλλους ανθρώπους. Πολλές από τις αντιδράσεις των μυθοπλαστικών ηρώων, που κατοικούν μια γκριζα ζώνη, «κινούνται στο όριο του αλτρουισμού αλλά και της ιδιοτέλειας, της κοινωνικότητας και της εκδίκησης. [...] Το εκκρεμές της συμπεριφοράς μετακινείται ταχύτατα, ανάλογα με τον άνεμο των συνθηκών, προς τη μία ή την άλλη κατεύθυνση».¹⁰⁶ Σύμφωνα με τον Β. Χατζηβασιλείου, οι ποικίλες ψυχικές καταστάσεις των προσώπων αυτών έχουν ως κοινή

¹⁰¹ Ο Γ. Ν. Περαντωνάκης (2018) γράφει σχετικά: «Δίπλα μας ζουν άνθρωποι που φαίνονται σεμνοί, φιλήσυχοι, αρμονικοί με το περιβάλλον, αλλά κάτω από το δέρμα τους αργοσέρονται τέρατα που ενίοτε μπαίνουν στη φαιά ουσία του εγκεφάλου τους και τους παρακινούν σε ακραίες κινήσεις». Αναφορικά με τις εξαιρετικά βίαιες πράξεις στην οποίες προβαίνουν οι καθημερινοί κατά τα άλλα ήρωες των διηγημάτων της, η Ηλιοπούλου (2018) έχει δηλώσει: «Κατά τη γνώμη μου, όλοι είμαστε ικανοί για το χειρότερο και για το καλύτερο. Το “κακό” είναι πιο δυνατό, κι αυτό που έρχεται πρώτο σαν αντίδραση. [...] Το “καλό” δεν έρχεται αυτόματα».

¹⁰² Σε συνέντευξή της στη Β. Γεωργακοπούλου, η Ηλιοπούλου (2018) απαντά στην ερώτηση της δημοσιογράφου αν η έμπνευσή της για τα «τέρατα» προήλθε από τη σύγχρονη εποχή της πολλαπλής κρίσης ως εξής: «Έχει σχέση με την εποχή μας, που είναι ακριβώς εποχή πολλαπλής κρίσης, δεν θα έλεγα όμως αυστηρά. Βεβαίως η κρίση ξύπνησε ακραία συναισθήματα, προκάλεσε φαινόμενα ακραίων αντιδράσεων. Για καιρό ζούσα έντονα την κάθε στιγμή αυτού του πυκνού χρόνου, βίωνα μια κατάσταση διαρκούς εγρήγορσης. Πιστεύω πως δεν μπορείς να ξεφύγεις από την εποχή σου, εγώ τουλάχιστον δεν μπορώ».

¹⁰³ Ηλιοπούλου (2018).

¹⁰⁴ Ντουνιά (2006) 23-4.

¹⁰⁵ Πολίτου-Μαρμαρινού – Πάτσιου (2008) 14-5.

¹⁰⁶ Περαντωνάκης (2018).

αφετηρία την απροσδόκητη κλίση προς τη διαταραχή και τη διαστροφή σε ένα τοπίο που φαινομενικά δεν διαταράσσεται από εντάσεις.¹⁰⁷ Κατά τον ίδιο κριτικό, στα διηγήματα της εν λόγω συλλογής, ούτε οι θύτες ούτε τα θύματα μπορούν να δηλώσουν ένοχοι ή αθώοι, «καμιά εκ των προτέρων ή εκ των υστέρων επιλογή και απόφαση δεν μπορεί να επιμερίσει ευθύνες και να κατανείμει ηθικές προτεραιότητες. Οι πάντες είναι το ίδιο υπεύθυνοι ή τους προφέρεται η δυνατότητα να επικαλεστούν το ίδιο τεκμήριο αθωότητας».¹⁰⁸

Η Ηλιοπούλου, χρησιμοποιώντας μια απλή, καθημερινή γλώσσα, καταγράφει με αποστασιοποιημένο βλέμμα την καθημερινή βία και την ανθρώπινη παρακμή. Η οικονομική και ηθική εξαθλίωση οδηγεί στη βία, ενώ η αδιαφορία του κοινωνικού περίγυρου έχει ως αποτέλεσμα τη συνέχιση της βίας και την κορύφωσή της, όπως παρατηρείται και στο διήγημα της Κουγιουμτζή. Με τα παραπάνω συνδέεται και το «τέρας» του τίτλου¹⁰⁹ της συλλογής, το οποίο μας παραπέμπει στο «ανθρώπινο κτήνος»¹¹⁰ της νατουραλιστικής θεωρίας, καθώς εκφράζει την απαισιόδοξη, ντετερμινιστική αντίληψη ότι το άτομο αποτελεί έρμαιο της νομοτελειακής επίδρασης του περιβάλλοντος επάνω του, το οποίο επιφέρει την εξαχρείωση του ανθρώπου· απέναντι στον τελευταίο βέβαια το διήγημα αυτό διαπνέεται από κατανόηση. Το έγκλημα στο κείμενο της Ηλιοπούλου προκύπτει ως αποτέλεσμα του περιβάλλοντος, και συγκεκριμένα των δυσχερών οικονομικών συνθηκών (στην περίπτωση του πατέρα), καθώς και της αποξένωσης των ανθρώπων και της αδιαφορίας τους απέναντι στο έγκλημα που συντελείται δίπλα τους (στην περίπτωση του κυρίου Μίμη). Οι εγκληματικές ενέργειες εδώ απορρέουν, ωστόσο, και από έναν ιδιάζοντα ψυχισμό, δεδομένου ότι ο κύριος Μίμης παρουσιάζεται στο κείμενο ως ένας άνθρωπος ήρεμος, ο οποίος αποφεύγει πάντοτε τις φασαρίες και τις εντάσεις.

Συμπεράσματα

Στα τρία διηγήματα που εξετάστηκαν στο παρόν άρθρο, στα οποία θεματοποιούνται η κακοποίηση στους κόλπους της οικογένειας και ο φόνος, η ανθρωποκτονία προκύπτει ως ένα είδος νοσηρής απάντησης στην ποικιλόμορφη ενδοοικογενειακή βία, με δράστες τη μητέρα ή τον πατέρα. Ο φόνος προσλαμβάνει είτε τη μορφή της αναπόφευκτης κατάληξης ενός

---

¹⁰⁷ Χατζηβασιλείου (2018α).

¹⁰⁸ Χατζηβασιλείου (2018α).

¹⁰⁹ Ο D. Baguley έχει επισημάνει τους προκλητικούς τίτλους των νατουραλιστικών έργων. Βλ.: Chevrel (1993) 130-1.

¹¹⁰ Σημειώνουμε ότι η πλοκή του *Ανθρώπινου κτήνους* (1890) του Zola προσεγγίζει επίσης –όπως ο «Κύριος Μίμης»– την πλοκή του αστυνομικού μυθιστορήματος και συντηρεί την περιέργεια για την έκβαση του έργου, την αποκάλυψη του όποιου ενόχου και την πιθανή τιμωρία. Βλ. και: Γαλαίος (2011) 82.

χαρακτήρα με βαθιά διαταραγμένο ψυχισμό εξαιτίας της κακοποίησης που υπέστη από τον έναν από τους δύο γονείς –και εμμέσως και από το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον– είτε τη μορφή της αυτοδικίας.

Με τη δραστικότητα της συμπυκνωμένης αφήγησης, οι συγγραφείς φωτίζουν σκοτεινές όψεις υποκειμένων πασχόντων ή/και αφυπνισμένων λόγω της βίας των άλλων από μια κατάσταση αδράνειας, για να αναδείξουν δι-υποκειμενικές διαστάσεις στερήσεων και τραυμάτων δημιουργημένων μέσα στον ίδιο τον οικογενειακό χώρο. Οι ανθρωποκτόνοι, πλήρως διαβρωμένοι από τις παθολογικές συνθήκες του οικογενειακού –και όχι μόνο– βίου τους, έχουν υποστεί σοβαρή αλλοτρίωση, με συνέπεια να καταφεύγουν στην ακραία βία, σύμφωνα με μια νατουραλιστική προσέγγιση.¹¹¹ Έτσι, ο φόνος προκύπτει ως απεχθής αντίδραση και κατάληξη ανθρωπόμορφων «τεράτων»-απότοκων μιας νοσηρής οικογένειας και μιας αδιάφορης κοινωνίας, που δολοφονούν σε μεταφορικό επίπεδο δικαιώματα, ανάγκες και ανθρώπινες σχέσεις. Πρόκειται για τη λεγόμενη κουλτούρα ανοχής της διαπραττόμενης εντός οικογενειακού πλαισίου βίας και για μια περιρρέουσα ατμόσφαιρα αναλγησίας, η οποία ωθεί σε αντικοινωνικές ενέργειες.

Όσον αφορά την αυτοδικία για όχι πολιτικούς αλλά προσωπικούς ή ακόμα και αλτρουιστικούς λόγους, η οποία θεματοποιείται στα κείμενα της Κουγιουμτζή και της Ηλιοπούλου, σημειώνουμε ότι αυτή συνιστά έναν πρωτόγονο τρόπο απονομής δικαιοσύνης και εμφανίζεται από τις απαρχές της ανθρώπινης κοινωνίας. Στα δύο διηγήματα τίθεται ένας προβληματισμός περί αιτιολόγησης –και όχι δικαιολόγησης– της «επανορθωτικής» βίας, όπως αυτή εφαρμόζεται από αυτουργούς που αποτελούν προϊόντα «τερατογένεσης», εγκληματικά παράγωγα συγκεκριμένων οικογενειακών και κοινωνικών συνθηκών.

Εν κατακλείδι, διαπιστώνουμε ότι στα τρία έργα που μελετήθηκαν εδώ η ελληνική οικογένεια δεν αναπαρίσταται πλέον ως καταφύγιο, πηγή ασφάλειας και αλληλοϋποστήριξης

¹¹¹ Στη λογική αυτή κινούνται πολλά κείμενα σκληρού νατουραλισμού και κοινωνικής κριτικής του τέλους του 19^{ου} και των αρχών του 20^{ου} αιώνα. Ενδεικτικά αναφέρουμε τα ακόλουθα διηγήματα: Στα «Για την Τιμή» (1894) και «Ο γάμος της Λεμονιάς» (1896) του Γιάννη Βλαχογιάννη, η βία ασκείται από τα αρσενικά μέλη της οικογένειας εις βάρος των θηλυκών για λόγους αποκατάστασης της οικογενειακής τιμής, με αποτέλεσμα έναν φόνο και μια αυτοκτονία αντίστοιχα. Στο «Πίστομα» (1899) του Κωνσταντίνου Θεοτόκη ένας ληστής δολοφονεί τον εραστή της γυναίκας του και επιβάλλει σε αυτή να θάψει ζωντανό το νόθο βρέφος, ενώ στο «Ακόμα;» (1904) η κοινωνία μέσω του εξαδέλφου του επιβάλλει στον απατημένο σύζυγο να σκοτώσει την εγκυμονούσα μοιχαλίδα. Στον Μεσοπόλεμο, στο μυθιστόρημα *Ο άνθρωπος που έχασε τον εαυτό του* (1930) του αριστερού συγγραφέα Πέτρου Πικρού, ένας εξασθλωμένος από την πείνα πρώην μεγαλοαστός καταβροχθίζει την ερωμένη του και το έμβρυο που αυτή κυοφορεί. Αξίζει, επίσης, να αναφερθούμε ενδεικτικά στη συνδεδεμένη με τη φθορά του αστισμού ενδοοικογενειακή βία και τον φόνο σε δύο μυθιστορήματα της γενιάς του '30, και συγκεκριμένα του Αγγελου Τερζάκη: στους *Δεσμώτες* (1933), ένας νεαρός καταπιεσμένος και εγκλωβισμένος στην τελματομένη ζωή μιας οικογένειας που έχει εκπέσει από την αστική τάξη και έχει καταστραφεί οικονομικά θα σκοτώσει από ζήλεια και απόγνωση τη γυναίκα που αποτελεί το αντικείμενο του πόθου του, ενώ στην *Παρακμή των Σκληρών* (1934), μέσα σε μια οικογένεια που βιώνει την ταξική παρακμή και την ψυχική αλλοτρίωση των μελών της ένας άντρας δολοφονεί τον αδελφό του.

και κύτταρο κοινωνικής συνοχής· αντιθέτως, παρουσιάζεται ως εξαιρετικά προβληματική και μολυσμένη, εστία κινδύνων και πηγή παντός είδους ψυχικών διαταραχών. Η συγκεκριμένη αφήγηση περί οικογένειας ή ο συγκεκριμένος τρόπος αναπαράστασης της οικογένειας, ο οποίος παρατηρείται σε πολλά πολιτισμικά κείμενα (λογοτεχνικά έργα, ταινίες κ.ά.) που εμφανίζονται κυρίως από το 2008 και εξής, χαρακτηρίζεται από τον Δημήτρη Παπανικολάου «οικογένεια-βραχυκύκλωμα».¹¹² Ο όρος αυτός αφορά τη συγχρονική ανάδειξη της οικογένειας ως μικρογραφίας και μετωνυμίας αλλά και μέρους μιας κοινωνίας που βρίσκεται σε κρίση.¹¹³ Η βία εντός της οικογένειας, έτσι, αντιμετωπίζεται και καταγγέλλεται στα εν λόγω έργα ως κοινωνικό φαινόμενο που αντανακλά μεταξύ άλλων την κοινωνική βία, και ο δολοφόνος εμφανίζεται ως συνεκδοχή μιας πολλαπλώς βίαιης κοινωνίας.

Α.Π.Θ.

email.: dbischin@lit.auth.gr

---

¹¹² Παπανικολάου (2018) 55. Τα πεζογραφικά αυτά κείμενα θα μπορούσαν, έτσι, να ενταχθούν σε ένα γενικότερο κλίμα αντι-οικογενειακών πολιτισμικών έργων, δηλαδή έργων που αμφισβητούν τον οικογενειακό θεσμό και ενίοτε προτείνουν την υπέρβαση της βίας που έχουν βιώσει τα υποκείμενα στους κόλπους παραδοσιακών οικογενειών. Τέτοια έργα είναι πολλές κινηματογραφικές ταινίες της ίδιας περιόδου, όπως λ.χ. *Ο Κυνόδοντας* (2009) του Γ. Λάνθιμου, η *Στρέλλα* (2009) του Π. Κούτρα, το *Miss Violence* (2013) του Α. Αβρανά. Βλ. σχετικά: Σπαθαράκης (2011) 26-9.

¹¹³ Παρότι η συλλογή που περιλαμβάνει τις «Κούκλες» εκδίδεται περίπου μία δεκαετία πριν από την «επίσημη» έναρξη της ελληνικής κρίσης, το διήγημα αυτό δεν αποτελεί εξαίρεση, ιδίως αν ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι το έργο του πεζογράφου στην πορεία αποκτά μια ολοένα και περισσότερο κοινωνική διάσταση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πρωτογενής

- Regional Committee for Europe, 64th Session (2014), *Investing in children: the European child maltreatment prevention action plan 2015-2020*, Copenhagen: World Health Organization, <https://cutt.ly/aIMkCoE> [ανακτήθηκε: 14/8/2021].
- Zola, E. (1999), *Το ανθρώπινο κτήνος*, (μτφρ.: Αλεξίου-Πρωταίου, Γ.), Αθήνα: Δαμιανός [1re édit.: 1890].
- Βλαχογιάννης, Γ. (1991²), *Ιστορίες του Γιάννου Επαχτίτη και άλλα διηγήματα*, Αθήνα: Νεφέλη [1^η έκδ.: 1893].
- Βλαχογιάννης, Γ. (1995), *Διηγήματα*, Αθήνα: Εστία.
- Δημητρίου, Σ. (1987), *Ντιάλιθ' ιμ, Χριστάκη*, Αθήνα: Ύψιλον.
- Δημητρίου, Σ. (1989), *Ένα παιδί απ' τη Θεσσαλονίκη*, Αθήνα: Κέδρος.
- Δημητρίου, Σ. (1998), *Η φλέβα του λαιμού*, Αθήνα: Πατάκης.
- Δημητρίου, Σ. (31/7-1/8/1999), «Να γιατί οι ήρωές μου είναι ακραίοι» (συνέντευξη στη Μ. Στάικου), *Επενδυτής*, <http://invenio.lib.auth.gr/record/5878/files/npa-2004-5650.pdf> [ανακτήθηκε: 14/8/2021].
- Δημητρίου, Σ. (2001), «Ανήκουμε στον κοινό παρονομαστή του αγνώστου» (συνέντευξη στον Σ. Λέτσιο), *Αντί* 752: 46-7.
- Ηλιοπούλου, Β. (2016), *Το τέρας στο μετρό: μικρές και μικρότερες ιστορίες με τέρατα*, Αθήνα: Πατάκης.
- Ηλιοπούλου, Β. (20/1/2018), «Το “κακό” είναι πιο δυνατό, το “καλό” δεν έρχεται αυτόματα» (συνέντευξη στη Β. Γεωργακοπούλου), *Εφημερίδα των Συντακτών*, https://www.efsyn.gr/tehneseis/ekdoseis-biblia/137508_kako-einai-pio-dynato-kalo-den-erchetai-aytomata [ανακτήθηκε: 14/8/2021].
- Θεοτόκης, Κ. (1978), *Διηγήματα [Κορφιάτικες ιστορίες]*, Αθήνα: Κείμενα [1^η έκδ.: 1935].
- Κουγιουμτζή, Μ. (2011), *Γιατί κάνει τόσο κρύο στο δωμάτιό σου;*, Αθήνα: Καστανιώτης.
- Παπαδιαμάντης, Α. (1989²), *Άπαντα*, (επιμ.: Τριανταφυλλόπουλος, Ν. Δ.), τ. 3, Αθήνα: Δόμος [1^η έκδ.: 1984].
- Πικρός, Π. (1930), *Ο άνθρωπος που έχασε τον εαυτό του*, Αθήνα: Ν. Θεοφανίδης & Σ. Λαμπαδαρίδης.
- Πικρός, Π. (2010³), *Τουμπεκί*, Αθήνα: Άγρα [1^η έκδ.: 1927].

- Ποινικός Κώδικας (Ν. 4619/2019) (2021¹¹)*, Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας [1^η έκδ.: 1969].
- Προς το Α' Τριμελές Εφετείο Κακουργημάτων Αθηνών έγγραφη αποτύπωση κατ' άρθρα 141 παρ. 2 και 333 Κ.Π.Δ. των ισχυρισμών που αναπτύχθηκαν στις 28/1/2020, 29/1/2020, 10/2/2020 και 11/2/2020 κατά την αγόρευση του Θεόδωρου Θεοδωρόπουλου, συνηγόρου πολιτικής αγωγής...*, σσ. 1-387, <https://rb.gy/w4vndvo> [ανακτήθηκε: 14/8/2021].
- Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης της Ευρώπης για την πρόληψη και την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας (Κωνσταντινούπολη, 11/5/2011)*, σ. 1-35, <https://eody.gov.gr/wp-content/uploads/2019/12/symvasi-emfilivia.pdf> [ανακτήθηκε: 14/8/2021].
- Τερζάκης, Α. (1997²), *Η παρακμή των Σκληρών*, Αθήνα: Εστία [1^η έκδ.: 1934].
- Τερζάκης, Α. (2010²), *Δεσμώτες*, Αθήνα: Εστία [1^η έκδ.: 1933].

Δευτερογενής

- Apostolidou, V. (2004), «From the Underworld to Other Worlds: Political Attitudes in Contemporary Greek Fiction», in Mackridge, P. –Yannakakis, E. (eds.), *Contemporary Greek Fiction in a United Europe: From Local History to the Global Individual*, Oxford: Legenda/European Humanities Research Centre – University of Oxford, pp. 94-102.
- Becker, C. (1992), *Lire le réalisme et le naturalisme*, Paris: Armand Colin.
- Bourdieu, P. (2007³), *Η ανδρική κυριαρχία*, (μτφρ.: Γιαννοπούλου, Ε.), Αθήνα: Πατάκης [1^η έκδ.: 1996]
- Butler, J. (2009), *Λογοδοτώντας για τον εαυτό*, (μτφρ.: Λαλιώτης, Μ., επιμ.: Αθανασίου, Α.), Αθήνα: Εκκρεμές.
- Chevrel, Y. (1993²), *Le naturalisme. Étude d'un mouvement littéraire international*, Paris: PUF [1re édit.: 1982].
- Cohn, D. (1966), «Narrated Monologue: Definition of a Fictional Style», *Comparative Literature* 18(2): 97-112.
- Cohn, D. (2001), *Διαφανή Πρόσωπα: Αφηγηματικοί τρόποι για την παρουσίαση της συνείδησης στη μυθοπλασία*, (μτφρ. – επιμ.: Μπεχλικούδη, Δ. Γ.), Αθήνα: Παπαζήσης.
- Connell, R. W. (1985), «Theorising Gender», *Sociology* 19(2): 260-72.
- DiQuinzio, P. (1999), *The Impossibility of Motherhood: Feminism, Individualism, and the Problem of Mothering*, New York: Routledge.

- Douglas, M. (1996⁴), *Natural Symbols: Explorations in Cosmology*, Psychology Press [1st edit.: 1970].
- Douglas, M. (2004), «Καθαρότητα και κίνδυνος: Κοσμική μίανση», στο Μακρυνιώτη, Δ. (επιμ.), *Τα όρια του σώματος: Διεπιστημονικές προσεγγίσεις*, (μτφρ.: Αθανασίου, Κ. – Καψαμπέλη, Κ. – Κονδύλη, Μ. – Παρασκευόπουλος, Θ.), Αθήνα: Νήσος, σσ. 113-23.
- Durkheim, E. (1980) *Κοινωνικές αιτίες της αυτοκτονίας*, (μτφρ.: Μαρκάκης, Μ.), Αθήνα: Γερ. Αναγνωστίδης [1^η έκδ.: 1897].
- Edleson, J. L. – Ellerton, A. L. – Seagren, E. A. – Kirchberg, S. L. – Schmidt, S. O. – Ambrose, A. T. (2007), «Assessing Child Exposure to Adult Domestic Violence», *Children and Youth Services Review* 29(7): 961-71.
- Eriksson, L. – Mazerolle, P. – Wortley, R. – Johnson, H. (2016), «Maternal and Paternal Filicide: Case Studies from the Australian Homicide Project», *Child Abuse Review* 25(1): 17-30.
- Evans, S. E. – Davies, C. – DiLillo, D. (2008), «Exposure to Domestic Violence: A Meta-Analysis of Child and Adolescent Outcomes», *Aggression and Violent Behavior* 13(2): 131-40.
- Flowers, R. B. (2012), *The Dynamics of Murder: Kill or Be Killed*, Boca Raton, FL: CRC Press.
- Foucault, M. (1978), *Ιστορία της σεξουαλικότητας. Η δίψα της γνώσης*, τ. 1, (μτφρ.: Ροζάκη, Γ. – επιμ. μτφρ.: Κρητικός, Γ.), Αθήνα: Ράππας.
- Foucault, M. (2004), «Πολιτική οικονομία του σώματος», στο Μακρυνιώτη, Δ. (επιμ.), *Τα όρια του σώματος: Διεπιστημονικές προσεγγίσεις*, (μτφρ.: Αθανασίου, Κ. – Καψαμπέλη, Κ. – Κονδύλη, Μ. – Παρασκευόπουλος, Θ.), Αθήνα: Νήσος, σσ. 125-30.
- Gelles, R. J. – Cornell, C. P. (1990²), *Intimate Violence in Families*, v. 2, Newbury Park, CA: Sage [1st edit.: 1985].
- Genette, G. (2007), *Σχήματα III. Ο λόγος της αφήγησης: Δοκίμιο μεθοδολογίας και άλλα κείμενα*, (μτφρ.: Λυκούδης, Μ.), Αθήνα: Πατάκης.
- Graham-Bertolini, A. (2011), *Vigilante Women in Contemporary American Fiction*, New York: Palgrave Macmillan.
- Handman, M.-E., (1987), *Βία και Πονηριά: Άντρες και γυναίκες σ' ένα ελληνικό χωριό*, Αθήνα: Καστανιώτης.
- Heide, K. M. (1999), *Young Killers: The Challenge of Juvenile Homicide*, Thousand Oaks, CA – London – New Delhi: Sage, 1999.
- Innes, M. (2003), *Investigating Murder: Detective Work and the Police Response to Criminal Homicide*, Oxford – New York: Oxford University Press.

- Katz, J. (1988), *Seductions of Crime: Moral and Sensual Attractions in Doing Evil*, New York: Basic Books.
- Kristeva, J. (1982), *Powers of Horror: An Essay on Abjection*, (transl.: Roudiez, L. S.), New York: Columbia University Press.
- Kristeva, J. (2006), «Από τη ρυπαρότητα στο μίασμα», στο Αθανασίου, Α. (επιμ.), *Φεμινιστική θεωρία και πολιτισμική κριτική*, (μτφρ.: Μαρκέτου, Π.), Αθήνα: Νήσος, σσ. 361-78.
- Lemos, N. – Yannakakis, E. (eds.) (2015), *Critical Times, Critical Thoughts: Contemporary Greek Writers Discuss Facts and Fiction*, Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
- Luckenbill, D. (1977), «Criminal Homicide as a Situated Transaction», *Social Problems* 25(2): 176-86.
- MacDonald, J. M. (1986²), *The Murderer and His Victim*, Springfield, IL: Charles C Thomas [1st edit.: 1961].
- McAlister Groves, B. (1999), «Mental Health Services for Children Who Witness Domestic Violence», *The Future of Children* 9(3): 122-32.
- Mitchell, B. (1990), *Murder and Penal Policy*, London: Palgrave Macmillan.
- Navaro, Y. (2018), «Συν-αισθηματικοί χώροι, μελαγχολικά αντικείμενα: Η ερείπωση και η παραγωγή της ανθρωπολογικής γνώσης», στο Αβραμοπούλου, Ε. (επιμ.), *Το συν-αίσθημα στο πολιτικό: Υποκειμενικότητες, εξουσίες και ανισότητες στον σύγχρονο κόσμο*, (μτφρ.: Τσιάκαλου, Ο.), Αθήνα: Νήσος, σσ. 169-206.
- Oakley, A. (1972), *Sex, Gender and Society*, London: Temple Smith.
- O'Connor, T. (2004), «Vigilantism, Vigilante Justice, and Victim Self-Help», *Sex Offender Vigilantism* +, <http://on-vigilantism.blogspot.com/2007/03/vigilantism-vigilante-justice-and.html> [ανακτήθηκε: 14/8/2021].
- Øverlien, C. (2010), «Children Exposed to Domestic Violence: Conclusions from the Literature and Challenges Ahead», *Journal of Social Work* 10(1): 80-97, <https://cutt.ly/hIN81wm> [ανακτήθηκε: 14/8/2021].
- Palmer, S. (1962), *The Psychology of Murder*, New York: Apollo.
- Schlesinger, L. B. (2003), *Sexual Murder: Catathymic and Compulsive Homicides*, Boca Raton, FL – London – New York – Washington, D.C.: CRC Press.
- West, C. – Zimmerman, D. H. (1987), «Doing Gender», *Gender and Society* 1(2): 125-51, <https://rb.gy/ktqrnd> [ανακτήθηκε: 14/8/2021].
- Wilczynski, A. (1997), *Child Homicide*, London: Oxford University Press.
- Williams, K. S. (1993²), *Textbook on Criminology*, Great Britain [1st edit.: 1991].

- Wolfgang, M. E. (1958), *Patterns in Criminal Homicide*, Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press.
- Αγγελάτος, Δ. (1989), «Η έκ-πληξη της “Πεζογραφίας” και των αποκλίσεων: Η περίπτωση του Ντιάλιθ-ιμ Χριστάκη του Σωτήρη Δημητρίου», *Τετράμηνα* 39-40: 2609-16, http://www.phil.uoa.gr/fileadmin/phil.uoa.gr/uploads/Tomeas_MNEF/Publications/Aggelatos_pub/Angelatos_articles/Period.-arithm._10_1989.pdf [ανακτήθηκε: 14/8/2021].
- Αθανασίου, Α. (2007), *Ζωή στο όριο: Δοκίμια για το σώμα, το φύλο και τη βιοπολιτική*, Αθήνα: Εκκρεμές.
- Αναγνωστάκης, Σ. Κ. (1980), *Εγκληματολογία – Ειδικό Μέρος: Ανθρωποκτονία, Απάτη, Κλοπή*, Αθήνα: Κέντρο Εγκληματολογικών Ερευνών.
- Ανδρουλάκης, Ν. Κ. (1974), *Ποινικόν Δίκαιον: Ειδικόν Μέρος*, Αθήνα – Κομοτηνή: Σάκκουλας.
- Αποσπύρη, Ε. (2006), «Εγκληματολογική Προσέγγιση του Φύλου», στο Κουράκης, Ν. Ε. (επιμ.), *Έμφυλη εγκληματικότητα. Ποινική και εγκληματολογική προσέγγιση του φύλου*, Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας, σσ. 31-79.
- Βαλέτας, Γ. (1983), *Το Νεοελληνικό Διήγημα: Η θεωρία και η ιστορία του*, Αθήνα: Φιλιππούτης.
- Βαρελάς, Λ. (2019), «Αυτοδικία και βία σε νεοελληνικά λογοτεχνικά κείμενα: Γιάννης Παπακόστας, *Πού μας πάει αυτό το αίμα; Αναπαραστάσεις αυτοδικίας και βίας στη νέα ελληνική λογοτεχνία*, Αθήνα, Πατάκης, 2017», *Athens Review of Books* 105, <https://athensreviewofbooks.com/arxeio/teyxos105/3951-aftodikia-kai-via-se-neoellinika-logotexnika-keimena> [ανακτήθηκε: 14/8/2021].
- Γαλαίος, Ι. Ε. (2011), *Ο νατουραλισμός και η νεοελληνική πεζογραφία (1880-1920). Θεωρία και πράξη*, Διδακτορική διατριβή, Ε.Κ.Π.Α., <https://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/36925?lang=el#page/1/mode/2up> [ανακτήθηκε: 14/8/2021].
- Γρηγοριάδου, Α. (2007), «Κατάθλιψη και βία στους Εφήβους», στο Γεωργιάδης, Δ. Γ. (επιμ.), *Βία, Παιδί, Θεσμοί: Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις*, Εισηγήσεις από το 5ο Πανελλήνιο Συνέδριο Παιδοψυχιατρικής της Παιδοψυχιατρικής Εταιρείας Ελλάδος – Ένωσης Ψυχιάτρων Παιδιών και Εφήβων (8-10/6/2007), σσ. 105-13, <http://1kesy.ach.sch.gr/autosch/joomla15/images/PDF/Keimena.pdf> [ανακτήθηκε: 14/8/2021].
- Δημόπουλος, Χ. (2006), «Το σχέδιο νόμου “Για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας”», *Ποινική Δικαιοσύνη* 8-9: 1040-51.

- Ζέππου, Κ. (2018), *Το νουάρ την εποχή της ελληνικής κρίσης (2010-2018): δικαιοσύνη και αυτοδικία*, Διπλωματική εργασία, Ε.Κ.Π.Α., <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/object/2875803#contents> [ανακτήθηκε: 14/8/2021].
- Θεοδοσοπούλου, Μ. (31/1/1999), «Αφηγητής των λυγμών», *Το Βήμα*, <https://www.tovima.gr/2008/11/24/books-ideas/afigitis-twn-lygmwn/> [ανακτήθηκε: 14/8/2021].
- Καργιώτης, Δ. (2017), *Γεωγραφίες της μετάφρασης: χώροι, κανόνες, ιδεολογίες*, Αθήνα: Κάπα Εκδοτική.
- Κοτζιά, Ε. (4/11/2001), «Διακρίνοντας», *Η Καθημερινή*, <https://www.kathimerini.gr/culture/104499/diakrinontas-425/> [ανακτήθηκε: 14/8/2021].
- Κοτζιά, Ε. (2020), *Ελληνική πεζογραφία 1974-2010: Το μέτρο και τα σταθμά*, Αθήνα: Πόλις.
- Κουράκης, Ν. (1999), «Η ανθρωποκτονία χθες, σήμερα, αύριο: Βασικά πορίσματα Επιστημονικού Συμποσίου για την ανθρωποκτονία», *Ποινική Δικαιοσύνη* 11: 1151-4, http://crime-in-crisis.com/wp-content/uploads/pdfbio3/S021000982_1901081300000.pdf [ανακτήθηκε: 14/8/2021].
- Κωστίου, Κ. (2002), *Η ποιητική της ανατροπής: σάτιρα, ειρωνεία, παρωδία, χιούμορ*, Αθήνα: Νεφέλη.
- Κώτση, Σ. (2008), «Η κακοποίηση παιδιών στην οικογένεια», *Ιατρική του Σήμερα* 51(19): 51-4.
- Μακρυνιώτη, Δ. (2004), «Εισαγωγή: Το σώμα στην ύστερη νεωτερικότητα», στο Μακρυνιώτη, Δ. (επιμ.), *Τα όρια του σώματος: Διεπιστημονικές προσεγγίσεις*, Αθήνα: Νήσος, σσ. 11-73.
- Μαρωνίτης, Δ. Ν. (1997), *ΚειμενοΦιλικά*, Αθήνα: Κέδρος.
- Μικέ, Μ. (2019), *Δοκιμασίες. Όψεις του οικογενειακού πλέγματος στο νεοελληνικό μυθιστόρημα*, Αθήνα: Gutenberg.
- Μπακαλάκου, Ν. (2008), «Αντιμετωπίζοντας τη βία στην οικογένεια», στο Μηλιώνη, Φ. Α. (επιμ.), *Ενδοοικογενειακή βία: Προοπτικές μετά τον Ν. 3500/2006*, Πρακτικά Επιμορφωτικής Ημερίδας 28/6/2007, Υπό την αιγίδα της Γενικής Γραμματείας Ισότητας, Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας, σσ. 323 κ.ε.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (1998), *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας. Με Σχόλια για τη σωστή χρήση των λέξεων: Ερμηνευτικό, Ετυμολογικό, Συνωνύμων-Αντιθέτων, Κυρίων Ονομάτων, Επιστημονικών Όρων, Ακρωνυμίων*, Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Μπασκόζος, Γ. Ν. (7/4/2011), «Ο Θεός και ο Σατανάς είναι το ίδιο πρόσωπο», *Το Βήμα*,

- <https://www.tovima.gr/2011/04/07/books-ideas/o-theos-kai-o-satanas-einai-to-idio-proswpo/> [ανακτήθηκε: 14/8/2021].
- Μπουγάδη, Σ. (2004), «Η ενδο-οικογενειακή βία και η αντιμετώπισή της στις ΗΠΑ», *Ποινική Δικαιοσύνη* 1: 90-6.
- Νικολαΐδης, Γ. (2007), «Βία κατά ανηλίκων: από την θυματολογία στην τεκμηριωμένη Ιατρική», στο Γεωργιάδης, Δ. Γ. (επιμ.), *Βία, Παιδί, Θεσμοί: Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις*, Εισηγήσεις από το 5ο Πανελλήνιο Συνέδριο Παιδοψυχιατρικής της Παιδοψυχιατρικής Εταιρείας Ελλάδος – Ένωσης Ψυχιάτρων Παιδιών και Εφήβων (8-10/6/2007), σσ. 32-9.
- Ντουνιά, Χ. (2006), *Πέτρος Πικρός: Τα όρια και η υπέρβαση του νατουραλισμού*, Αθήνα: Γαβριηλίδης.
- Πανούσης, Γ. Α. (1995), *Το μήνυμα στην Εγκληματολογία*, Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Αντ. Ν. Σάκκουλας.
- Παπαδογούλα, Δ. (2013), *Η ανθρωποκτονία εκ προθέσεως τις τελευταίες δεκαετίες από τη σκοπιά της εγκληματολογίας και της κοινωνιολογίας του δικαίου*, Μεταπτυχιακή εργασία, Α.Π.Θ., <http://ikee.lib.auth.gr/record/134392/files/GRI-2014-12417.pdf> [ανακτήθηκε: 14/8/2021].
- Παπαϊωάννου, Π. Γ. (2013), *Ανθρωποκτόνοι κατ' εξακολούθηση και κατά συρροή: Serial Killers, Mass Murderers – Το ελληνικό παράδειγμα*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Παπακόστας, Γ. (2017), *Πού μας πάει αυτό το αίμα; Αναπαραστάσεις αυτοδικίας και βίας στη νέα ελληνική λογοτεχνία*, Αθήνα: Πατάκης.
- Παπαμιχαήλ, Σ. Π. (2016), «Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα και οι επιπτώσεις της στην υγεία και ασφάλεια των παιδιών: Η ειδική περίπτωση των παιδιών-θυμάτων και μαρτύρων ενδοοικογενειακής βίας», στο Γασπαρινάτου, Μ. (επιμ.), *Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης: Τιμητικός τόμος για τον Καθηγητή Νέστορα Κουράκη*, τ. 1, Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλας, σσ. 1795-810, <http://crime-in-crisis.com/wp-content/uploads/2017/06/courakis-ellinikos-tomos.pdf> [ανακτήθηκε: 14/8/2021].
- Παπανικολάου, Δ. (2018), *Κάτι τρέχει με την οικογένεια: Έθνος, πόθος και συγγένεια την εποχή της κρίσης*, Αθήνα: Πατάκης.
- Παύλου, Σ. Κ. – Μπέκας, Γ. (2011), *Ποινικό δίκαιο III: Εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας, περιουσίας και ζωής*, Αθήνα: Π. Ν. Σάκκουλας [1^η έκδ.: 2000].
- Περαντωνάκης, Γ. Ν. (2011), «Η σκληρή μαχαιριά των ανείπωτα τρυφερών», *Διαβάζω* 518: 44-5, https://issuu.com/diavazo.gr/docs/aa482_issue_518 [ανακτήθηκε: 14/8/2021].

- Περαντωνάκης, Γ. Ν. (20/4/2018), «Το τέρας δίπλα μας και μέσα μας», *Book Press*, <https://cutt.ly/5IMkaxE> [ανακτήθηκε: 14/8/2021].
- Πολίτου-Μαρμαρινού, Ε. – Πάτσιου, Β. (2008), «Εισαγωγή», στο Πολίτου-Μαρμαρινού, Ε. – Πάτσιου, Β. (επιμ.), *Ο Νατουραλισμός στην Ελλάδα: Διαστάσεις – Μετασχηματισμοί – Όρια*, Αθήνα: Μεταίχμιο, σσ. 11-23.
- Πολυμέρου, Α. (2004), «Η συναισθηματική κακοποίηση του παιδιού: Ζητήματα ορισμού και αξιολόγησης. Επιπτώσεις στην ψυχική υγεία», *Παιδί και Έφηβος. Ψυχική Υγεία και Ψυχοπαθολογία* 6(2): 41-54.
- Πυλαρινός, Θ. (2003), «Οι εν πολλοαίς αμαρτίαις περιπεσόντες ιερομάρτυρες του Σωτήρη Δημητρίου», *Πόρφυρας* 108: 227-43.
- Σκλάβου, Κ. Β. (2008), *Ενδοοικογενειακή βία και κοινωνική ένταξη αλλοδαπών γυναικών*, Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας.
- Σπαθαράκης, Κ. (2011), «Η οικογενειακή αλληγορία και η αναζήτηση του πολιτικού», *Λεύγα* 1: 26-9.
- Σπινέλλη, Κ. Δ. (2014³), *Εγκληματολογία – Σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη [1^η έκδ.: 1985].
- Σταθακοπούλου, Χ. (2016), *Η ανθρωποκτονία στη σύγχρονη Ελλάδα και η κατηγοριοποίησή της βάσει των κινήτρων των δραστών της. Μια μελέτη δικαστικών αποφάσεων της περιόδου 2005-2015*, Μεταπτυχιακή εργασία, Πάντειο Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Στρούθος, Μ. (2007), «Η Παιδοψυχιατρική Εκτίμηση του παιδιού θύματος, η Ψυχιατροδικαστική Έκθεση και οι προβληματισμοί ενός Παιδοψυχιάτρου», στο Γεωργιάδης, Δ. Γ. (επιμ.), *Βία, Παιδί, Θεσμοί: Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις*, Εισηγήσεις από το 5ο Πανελλήνιο Συνέδριο Παιδοψυχιατρικής της Παιδοψυχιατρικής Εταιρείας Ελλάδος – Ένωσης Ψυχιάτρων Παιδιών και Εφήβων (8-10/6/2007), σσ. 61-7.
- Συκιώτου, Α. (2006), «Έμφυλη εγκληματικότητα: Μια απόπειρα κριτικής προσέγγισης», στο Κουράκης, Ν. Ε. (επιμ.), *Έμφυλη εγκληματικότητα. Ποινική και εγκληματολογική προσέγγιση του φύλου*, Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας, σσ. 81-377.
- Συμεωνίδου-Καστανίδου, Ε. (2001²), *Εγκλήματα κατά της ζωής (Άρθρα 299-307 ΠΚ)*, Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας [1^η έκδ.: 1995].
- Τζαμαλούκα Γ. – Ζυγά, Ε. – Φωτεινά, Ε. – Παπαδακάκη, Μ. – Χλιαουτάκης, Ι. (2006α), «Η βίωση ενδογονεϊκής βίας και οι ψυχολογικές της συνέπειες στους εφήβους», *Ψυχολογία* 13(3): 109-33,

- <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/psychology/article/viewFile/23912/20014> [ανακτήθηκε: 14/8/2021].
- Τζαμαλούκα, Γ. – Παπαδακάκη, Μ. – Χατζηφωτίου, Σ. – Χλιαουτάκης, Ι. (2006b), «Συμπεριφορές συναισθηματικής κακοποίησης σε ενήλικα ζευγάρια: Ένα υπόδειγμα με ερμηνευτικό παράγοντα τον τρόπο ζωής», *Το βήμα των κοινωνικών επιστημών* 46(12): 113-55, https://lahers.hmu.gr/wp-content/uploads/sites/67/2016/01/21_Greek.pdf [ανακτήθηκε: 14/8/2021].
- Τζήκας, Α. (2014), *Ιατροδικαστική διερεύνηση των εγκλημάτων κατά ζωής στη Βόρεια Ελλάδα από το 1944 μέχρι το 2008. Επιδημιολογική Μελέτη*, Διδακτορική διατριβή, Α.Π.Θ, <https://cutt.ly/sIMlcej> [ανακτήθηκε: 14/8/2021].
- Τομαράς, Β. (2008), «Διαστάσεις της ενδοοικογενειακής βίας: Ο ν. 3500/2006 και ο ρόλος των ειδικών ψυχικής υγείας», στο Μηλιώνη, Φ. Α. (επιμ.), *Ενδοοικογενειακή βία: Προοπτικές μετά τον Ν. 3500/2006*, Πρακτικά Επιμορφωτικής Ημερίδας 28/6/2007, Υπό την αιγίδα της Γενικής Γραμματείας Ισότητας, Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας, σσ. 77-85.
- Τσιγκρής, Α. Α. (2002), *Το έγκλημα της ανθρωποκτονίας στην Ελλάδα*, Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.
- Τσίτουρα, Σ. (2007), «Κακοποίηση και παραμέληση των παιδιών από τους γονείς και άλλους που τα φροντίζουν», στο Γεωργιάδης, Δ. Γ. (επιμ.), *Βία, Παιδί, Θεσμοί: Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις*, Εισηγήσεις από το 5ο Πανελλήνιο Συνέδριο Παιδοψυχιατρικής της Παιδοψυχιατρικής Εταιρείας Ελλάδος – Ένωσης Ψυχιάτρων Παιδιών και Εφήβων (8-10/6/2007), σσ. 45-59.
- Τσουραμάνης, Χ. Ε. (1998), *Ο Φόνος στην Ελλάδα: Εγκληματολογική θεώρηση*, Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας.
- Φαρίνου-Μαλαματάρη, Γ. (1987), *Αφηγηματικές τεχνικές στον Παπαδιαμάντη (1887-1910)*, Αθήνα: Κέδρος.
- Φερέτη, Ε. (2008), «Η κακοποίηση του παιδιού στο πλαίσιο της οικογένειας. Σύγχρονες τάσεις και προοπτικές», στο Μηλιώνη, Φ. Α. (επιμ.), *Ενδοοικογενειακή βία: Προοπτικές μετά τον Ν. 3500/2006*, Πρακτικά Επιμορφωτικής Ημερίδας 28/6/2007, Υπό την αιγίδα της Γενικής Γραμματείας Ισότητας, Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας, σσ. 251-64.
- Χατζηβασιλείου, Β. (15/2/2018a), «Διαταραχές και διαστροφές», *Το Βήμα*, <https://www.tovima.gr/2018/02/15/books-ideas/diataraxes-kai-diastrorfes/> [ανακτήθηκε: 14/8/2021].

Χατζηβασιλείου, Β. (2018b), *Η κίνηση του εκκρεμούς. Άτομο και κοινωνία στη νεότερη ελληνική πεζογραφία: 1974-2017*, Αθήνα: Πόλις.

Χατζηφωτίου, Σ. (2005), *Ενδοοικογενειακή Βία Κατά των Γυναικών και Παιδιών: Διαπιστώσεις και Προκλήσεις για την Κοινωνική Εργασία*, Θεσσαλονίκη: Τζιόλα.